

اَلْ دِيْلِيْ وَادِيَّيِّي

همکاران ثابت:

سپرست تحریریه	بهزاد بهزادی
مسئول بخش ادبیات شفاهی مردم	علیرضا صرافی
مسئول بخش واژه‌های محلی و لهجه‌ها	اسماعیل هادی
مسئول ادبیات عاشیقی	جواد دربندی
مسئول بخش قصه‌ها و افسانه‌ها	محمد رضا کریمی
مسئول بخش أمثال و حکم (آتالار سوئز)	اَل اوغلو (صدیار وظیفه)

ویراستار: م. رزاقی

حروفنگار: کاوس نصیری

بو سايى ئين ايچىنده كىلر

صحىفە

١١٣	بەزاد بەزادى	اوغورلو بىر ايل
١١٥	پروفېسۇر نظامى خودىئو	ائل دىلى و ادبىياتى
١٢٣	مصطفى رزاقى و محمد رزاقى	ئىئرلى سۆزلر
١٢٩	فرىدون محمدى	ئىئرلى سۆزلر
١٣٠	ولى شاه محمدى	ئىئرلى سۆزلر
١٣١	ثرىيا بخسى	آتالار سۆزۈ
١٣٣	داود خراط اھرى	آتالار سۆزۈ
١٤٧	جوايد درېندى	شىمكىرلى آشىق حسین
١٥٢	فرىدون محمدى	آلقىشلار - قارقىشلار
١٥٤	نگار خىاوى	قوئىقاڭلا ئۇ ئىئىهسى
١٥٦	عباس مەيار	شبىئە چئىخارتما گاۋگاندا
١٦٧	اوروجىلى دوزنانى	چالدىران (ناغىل)
١٧٠	على كريمى	قارىئىن باش
١٧٨	باقر رشادتى	اوجىشمەلر و ساتاشمالار (٢)

اوغورلو بىر اىل

«اىل دىلى وادبيياتى» - نين كىچن بىر اىلده آلتىء نۇمرەسى بوراخىلدى. بىزجە بىر اىل «اىل دىلى وادبيياتى» اوچۇن اوغورلو اولدوغو حالدا، اىشىن گله جك گئدىشى نىن تمل داشىء دا قۇيىلدو.

قىسا اولاراق اومىد وئرىجى نتىجەلرى بىلە سېرالاماق اوّلار:

- عالىملىر، يازىچىلار و علاقىمند دىلداشلاريمىز تۈپلايدىقلار ئ فولكلۇرىك اثرلىرىنى گۈندەرمكىلە امكداشلىغا قوشۇلدۇلار.
- فولكلۇرون موختليف ساحەلرینىدە تۈپلانان اثرلىرى يىمىز چاتمىشدىر.
- گئىش اولكەمىزىدە يايىلان تۆركىلە علاقە ساخلاماق البتى، چۈخلۈ ايش و واخت آپاراجاق، آنجاق بو آز موددت سورەسىنەدە بو ساحەدە اللە ائدىلن نايلىيتلىرىن راضىء قالىرىق.

- هەللىك كىفaiت قىدر مطلب يىمىزىدە واركى، اونلار ئ چاپا حاضئىلائىرقى.
 - بۆتون اىجرائىي اىشلەر كۈنلۈلۈ امكداشلارئىن ياردىمئى ايلە گۈرۈلۈر.
- يئرى گلمىشكىن، ھامى امكداشلارئىن بؤىتك و دىرىلى امك و اىشلەرىنىدەن اوّركىن تشىكىور ائدىرىيىك.

«اىل دىلى وادبيياتى» سككىزىنجى سايىءدان «آذرى» درگى سىينىن اىكىننجى بؤلۈمۈ اولاراق چاپ ائدىلەر و بوندان سۇنرا مضمۇن، شكىل و آردىجىئىل سايىءسېنى ساخلايىاراق «آذرى» مجلەسىنин اىكىننجى بؤلۈمۇندا چاپ اولاجاقدىر.

باکىدا كىچىرىلن فولكلۇر شوئناسلىق سەمینارىندا، امكداشىئىمىز علیرضا صرافى دا اىشتىراك ائدهرك شىمالى آذربايجان فولكلۇرشوئناس و عالىملىرىله، «ائل دىلى و ادبىياتى» آراسىندا ايلگى ياراتمىشدىئir. بو حادىثه اوْلدوقجا دىرىلى دىر و ايشلىرىمىزدە بؤيۈك تاشىر ائدهجه يىنى گۈزلەتىرىيک. شىمالى آذربايغان فولكلۇرشوئناش عالىملىرىنин ئىلمى بىلىكلىرى و دەيرلى تجروءەلىرىندن فايدالانماغا چائىشاجايىق. گلن سايىءدان ائتىيارن «دەدە قورقۇد» آدئىنا باكىدا چاپ اوْلان فولكلۇر شوئناسلىق درگىسىنдин سئچىلىميش مقالەلرین كۈچۈرمەسى وئرىلەجك و گلەجىدە دە وئرىلەجىدىر.

«ائل دىلى و ادبىياتى» شىمالى آذربايغان عالىملىرى طرفىندن دە درىن رغبتىلە قارشىلانمىشدىئir.

بو سايىءدا آدىيم عالىم پروفېسۈر نىظامى خودىيئۇ جىبالارىنئىن «ائل دىلى و ادبىياتى» حاققىندا يازدىيغى ماراقلى مقالەنى چاپ ائدهرك، اوْز تشكىكىرىمىزى بىلدىرىيک. بەزاد بەزادى

ائل دیلی و ادبیاتی

پروفیسور نیظامی خودئوْ

کؤچوْزون: ک. نصیری

سوْن زامانلار جنوبی سوْیداشلاریمئیزدان گوْرکملی عالیم، تدقیقاتچیلار و ضییائیلاریمئیز، دیلیمز، تاریخیمیز، ادبیاتیمیز و مدنیتیمیزله باغلىء چوْخ دیزلى اثرلر یازیب اوْرتایا چیخاریلار. بئله قییمتلى تدقیقات اثرلری تکجه جنوبدا دئیل، بوْتۇن دۆنیا آذربایجان لىلارینئین دیل، ادبیات و مدنیتینین اوْئیره نیلمه سی و قورونوب ساخلانیلماسیندا بؤیوک اهمیتتە مالیکدیر. مسله نین ان اوْنملى جهت لریندن بیرى اوْندان عیبارتدير کى، جنوبدا دیلیمز، تاریخیمیز و مدنیتیمیز اوْزون موْددت اوْئیره نیلمه میشدىر. اوْنا گوْرە میللی ایرثى تدقیق ائتمک، توپلاماق و قوروپیوب ساخلاماق ضرورتى داها دا قاباریق شکىلده اوْزۇنۇ بوْرۇزه وئریر. مسله يە ياناشما طرزى، ائله جه ده مسله يە قىئيد اوْلونان آسپىكتىن باخاندا گوْرۇلۇن ایشىن اوْلدوقجا اهمیتلى اوْلدوغۇ اوْزۇنۇ گوْستىریر. اوْزو ده بو تکجه آرازدان جنوبدا کئ سوْیداشلاریمئیزدان دئیل، عۆموم آذربایجان میللی ایرثىنین اوْئیره نیلمه سی، توپلاماسى و قورونوب ساخلانیلماسیندا چوْخ بؤیوک آددیم دئر.

همین قییمتلى اثرلردن بیرى ده حؤرمەتلى عالیم و لۇغۇت شۇناس جنوبلو سوْیداشلاریمیز بهزاد بهزادى و اوْنون دیزلى امكداشلارینئین امەتىنین نتیجەسىلە ایشىق اوْزو گوْرموشىدۇر. اثر «ائل دیلی و ادبیاتى» آدلانىر. بهزاد بهزادىنین ھله قاباقلار چوْخ اوْنملى اثرلری چاپ ائدیلمىشدىر. خۆصوصىلە اوْنون يازدېغى آذربایجانجا - فارسجا، فارسجا - آذربایجانجا سۆزلۈكلىرى، ائله جه ده آذربایجان ئىلملر آکادئمیياسى طرفىنندن يازىلان آذربایجان دىلى نین ايضاحلى لۇغۇتى نىن اسکى اليفبا چوْبىریب جنوبدا چاپ ائتمەسى بؤیوک اهمیتتە مالیکدیر.

ائل دیلی و ادبیاتى نىن بىرینجى نۇرمەسى بهزاد بهزادى و امكداشلار ئ طرفىنندن حاضئر لانىب، ۸۴ صحىفەدن عیارت اسکى اليفبا ايله آذربایجان دىليندە چاپ ائدیلمىشدىر. اشر چوْخ كىنیفیتلى شکىلده حاضئر لانمیش بىرینجى چاپ ۵۰۰ تىراڑا تهران شەھریندە نخستىن نشریياتى ئ طرفىنندن بوراخىلەمیشدىر. كىتابىن اوْلىندە چاغئيرىش عۆنۈانلى يازىء وئرilmىشدىر. چاغئيرىش «ائل دیلی و ادبیاتى توپلاماق اوغرۇندا ال - الە وئرك» آدلانىر. دیزلى عالیم و تدقیقاتچیلار، دۆكتور محمدزادە صدیق، علیرضا صرافى، اسماعىل هادى، جواد درېنىد، محمد رضا كريمى و ائل اوْغلو همین چاغئيرىش عۆنۈانلى بولمەدە آذربایجان ضىيائى ئىئنئين اوْزەرىنە دۆشىن وظيفە دۆزگۈن دىرلەنديره رك يازىلار: «آذربایجان خالقى و ایراندا ياشايان بوْتۇن

تۆرك دىلللى ائللر، تايفالار، توـكـنـمـزـ اـئـلـ دـىـلىـ وـ اـدـىـبـىـاتـىـناـ (فوـلـكـلـورـونـاـ) مـالـىـكـدىـرـ. اـثـلـرـ بـۇـيـوـ خـالـقـىـنـىـنـ ذـكـاسـىـنـداـ يـارـانـىـبـ، يـاشـائـىـبـ وـ اـينـكـىـشـافـ تـاـپـمـىـشـ آـنـالـارـ وـ آـتـالـارـىـمـىـزـىـنـ دـىـرـلىـ يـادـىـگـارـىـ اوـنـوـدـولـماـقـ وـ مـحـوـ اوـلـماـقـ تـهـلـوـكـهـ سـىـنـدـهـ دـىـرـ. زـنـگـىـنـ فـوـلـكـلـورـوـمـوزـوـ توـپـلاـيـىـبـ، قـوـرـومـاـقـ بـىـزـيمـ تـارـىـخـىـ بـۇـرـجـومـوزـدـورـ».

گـئـىـشـ اـرـاضـىـيـهـ مـالـىـكـ اوـلـانـ آـذـرـبـاـيـجـانـ تـۆـرـكـلـىـنـىـنـ يـاشـادـىـغـىـ اـرـاضـىـلـرـدـ يـېـرـلىـ لـۆـغـتـ وـ يـاـ دـىـالـىـكـتـلـرـىـ تـۆـپـلـامـاـقـ تـكـ آـدـامـ اـىـشـىـ دـئـىـلـدـىـرـ. بـونـاـ مـوـزـاـفـىـقـ مـدـنـىـ مـرـكـزـلـرـدـ مـۆـخـتـلـىـفـ بـۇـلـگـەـ وـ شـەـھـرـلـرـدـ اوـلـانـ تـدـقـيقـاـتـچـىـلـارـىـنـ فـعـالـىـتـىـ گـرـهـ كـدـىـرـ وـ بـوـ اـىـشـىـنـ ضـرـورـتـىـنـ باـشـاـ دـۆـشـنـ ضـىـيـاـئـىـلـارـ هـمـىـنـ چـاغـىـرـئـىـشـ بـۇـلـمـۇـنـدـهـ يـازـىـرـلـارـ: «ـ بـوـ سـاحـهـدـ تـكـ باـشـئـىـنـاـ وـ دـاغـىـنـىـقـ اـؤـنـمـلىـ اـيـشـلـرـ گـۈـرـۆـلـۆـبـ. بـىـزـ دـهـ اـؤـزـ نـوـءـبـهـمـىـزـدـهـ شـخـصـىـ مـادـىـ وـ مـعـنـوـىـ اـيمـكـانـلـارـىـمـىـزـدـانـ بـوـ يـۈـلـدـاـ قـوـيـمـاـغـىـ قـرـارـاـ الـمـىـشـقـ وـ آـنـاـ دـىـلـىـمـىـزـىـنـ وـورـغـونـلـارـىـنـىـنـ يـارـدـئـىـمـىـ اـيـلـهـ اـئـلـ دـىـلىـ وـ اـدـىـبـىـاتـىـ تـۆـپـلـامـاـقـ مـقـصـدـىـلـهـ اـىـشـهـ باـشـلـامـئـىـشـقـ.

آنـجـاقـ بـئـلـهـ بـىـرـ گـئـىـشـ سـاـحـهـلىـ، آـغـىـرـ وـ دـىـرـلىـ اـىـشـىـ نـىـچـەـ نـفـرـ یـوـخـ، بـۆـتـۆـنـ مـارـاـقـىـلـارـىـنـ اـيـشـتـىـرـاـكـ اـيـلـهـ يـئـرىـنـهـ يـئـتـىـرـىـمـكـ اوـلـاـ بـىـلـرـ. بـىـزـ بـۆـتـۆـنـ تـۆـرـكـ دـىـلـلىـ وـطـنـدـاشـلـارـدانـ، آـيـدـئـنـلـارـدانـ، يـازـىـجـىـلـارـدانـ وـ آـنـاـ دـىـلـىـمـىـزـىـنـ وـورـغـونـلـارـىـنـدانـ كـوـئـولـلـۇـ يـارـدـئـىـمـ گـۈـزـلـەـتـىـرـىـكـ. يـېـرـلىـ لـۆـغـتـ، اـيـفـادـهـ وـ فـوـلـكـلـورـونـ هـرـ بـىـرـ قـوـلـونـدـاـ چـائـىـشـ، اوـنـلـارـئـ توـپـلاـيـىـبـ بـىـزـهـ گـۈـنـدـەـرـسـىـنـلـارـ. الـيـمـىـزـ چـاتـانـ يـىـشـنىـ لـۆـغـتـلـارـ آـراـشـدـئـىـلـدـىـقـدـانـ سـوـنـرـاـ توـپـلاـيـاتـىـنـ آـدـئـ اـيـلـهـ كـىـتـابـداـ چـاـپـ اوـلـوبـ، يـائـىـلـاجـاقـ».

بـىـرـينـجـىـ كـىـتـابـىـنـ ٤ـنجـوـ صـحـيـفـهـسـىـنـدـ بـهـزـادـ بـهـزـادـىـنـىـنـ «ـ اـئـلـ دـىـلىـ وـ اـدـىـبـىـاتـىـ» باـشـلـىـقـلـئـ مـقـالـهـسـىـ درـجـ اـئـدـىـلـىـبـ. هـمـىـنـ مـقـالـهـدـ گـۈـرـكـمـلىـ عـالـىـ بـهـزـادـ بـهـزـادـىـ دـىـلـىـنـ اـهـمـىـتـىـ، يـارـانـمـاسـىـ وـ اوـنـسـىـتـ وـاسـىـطـهـسـىـ كـىـمـىـ اوـنـنـونـ رـوـلـوـ رـسـمـىـ دـىـلـ سـوـبـىـهـسـىـنـهـ قـالـدـىـرـئـىـلـمـاسـىـ وـ يـائـىـلـمـاسـىـ مـسـلـهـلـىـنـىـ قـىـنـىـدـ اـئـدـىـبـ، بـوـ پـرـوـسـئـسـ نـتـيـجـهـسـىـنـدـهـ قـىـنـىـدـ اـئـدـىـرـ كـىـ، يـېـرـلىـ لـهـجـەـ آـغـىـرـ اـدـىـبـىـتـىـ سـىـئـخـىـشـدـىـرـئـىـبـ آـرـادـانـ آـپـارـئـمـاـقـدـادـىـرـ. آـمـمـاـ دـاـهاـ اـهـمـىـتـىـلـىـ مـسـلـهـ بـوـ دـىـالـىـكـتـلـرـىـنـ توـپـلـانـئـىـلـمـاسـىـ، اوـنـنـ اـدـبـىـ دـىـلـهـ آـئـىـنـمـاسـىـ وـ بـئـلـهـلـىـكـلـهـ هـمـ زـنـگـىـنـلـشـدـىـرـمـهـسـىـ، هـمـ دـهـ كـىـچـمـىـشـ مـعـنـوـىـ اـيـرـثـىـمـىـزـىـنـ اـبـدىـ اوـلـارـاقـ قـورـوـنـمـاسـىـ تـأـمـىـنـ اـئـدـىـلـىـرـ. دـىـلـىـنـ مـىـلـلىـ زـمـىـنـهـدـ زـنـگـىـنـلـشـدـىـرـمـهـسـىـنـىـنـ انـ اـؤـنـمـلـئـ مـئـنـدـلـارـىـنـدانـ بـىـرـىـ مـحـضـ هـمـىـنـ دـىـالـىـكـتـلـرـ فـاـكـتـورـونـدـانـ اـيـسـتـيـفـادـهـ اـئـمـكـدـىـرـ.

هـمـىـنـ مـقـالـهـدـ بـهـزـادـ بـهـزـادـىـ يـازـىـرـ: «ـ اـئـلـ دـىـلىـ وـ اـدـىـبـىـاتـىـ» (فـوـلـكـلـورـ) خـالـقـ طـرـفـىـنـدـنـ قـوـرـونـورـ وـ آـزـ چـوـخـ اوـزـ تـأـثـىـرـىـنـىـ اـدـبـىـ دـىـلـدـهـ گـۈـسـتـرـمـهـدـدـىـرـ. دـئـمـكـ بـۆـتـۆـنـ مـدـنـىـتـىـلـرـىـنـ يـارـاتـدـئـىـغـىـ نـايـلىـتـىـلـرـىـنـ تـمـلىـ خـالـقـ يـارـادـئـىـجـىـلـئـىـدـىـرـ. كـۆـتـلـهـلـرـىـنـ ذـكـاـ وـ يـاشـائـىـشـىـنـدانـ دـوغـولـمـوشـ، عـصـىـلـرـ بـۇـيـوـ آـغـىـزـدانـ.

آغیزَا كەچىب اينكىشاف تاپمئىش، قۇرۇنۇوش فۇلكلۇر تۆكىنمز بىر خزىنەدیر. خۇصوصىلە ايراندا آذربايجان تۆركلرى آراسىندا ايللرلە آنا دىلىنىدە مكتب، قىزىت و يازىلئى اثرلىرين ياساق اولدوغونا گۈرە خالق شىفاهى و آغىز ادبىياتىنَا آرتىق ماراق گۈستەرمىشىدیر».

او، مقالەسىنinin داوامىندا همین ساحەدە ايشىن اهمىيەت و ضرورتىنى، بو يۈلدا جىددى امكداشلىقىن لازىم گىلدىتىنى و بىلەلىكىلە دە ادبى دىلىمېزىن زنگىنلىشىدىرىلىمەسىنە چۈخ بؤىوڭ قايناغىن ياراناجاڭىنى سۆئىلەيرك يازىر: « دئمك اوڭلار كى، خالق دىل و ادبىياتى بىر بؤىوڭ خزىنە اوڭلاراق ھلە دە دورور. آنا دىلى قوللوغوندا دوران يازىچىءى و تدقىقاتچىلار ئىمەزدان بعضى لرى تكلىكىدە چاڭىشىپ و هر بىر ساحەدە ائل آراسىندا آغىز ادبىياتىنى توپلاشىپ چاپ ئىتمىشلر. لاکىن بىزىم ال دىيمەميش گئنىش، درىن و هر طرفلى فۇلكلۇر و موز او قىدەر يائىغىن، رنگارنگ، چئشىدلى و چالار ئىدئىر كى، بۆتون ماراق ئىلار ئىن امكداشلىقى گەرەكلى دىر. بىلەلىكىلە خالق ئىمەزىن تارىخى يارادىجىلە ئۆپلانىش قۇرۇناجاڭ و اونلار ئىن اونودولوب آرادان گەتىمەسىنinin قارشىسى ئاكىنالاچق. دىرلى و تۆكىنمز دىل و ادبىيات خزىنەمېز يازىشى كۈچۈرۈلۈپ، ادبى دىلىمېزدە و يازىلئى ادبىيات ئىمەزدا يىشلەنمە يە يارارلى قايناق اولا بىلە جىكىر».

بەزاد بەزادى جنوبى آذربايغاندا دىلچىلىك ساحەسىنە تانىئىمەش عالىم لىدن بىر قوروپۇنو بىلە لوغۇت و دىالىتكىتلرى مۇختىلىف بۇلگەلەدە مۇعىن قىدەر توپلايدىقلار ئىنى قىنید ئەدىر و يازىر: « اومىد ئەدىرىيەك كى، بۆتون امكداشلار ئىشىتىراكى ايلە قورولتى - قوروولوب دايىمى مرکز و مدنى اوچاق ياراتماغا و رسمىلىشىدىرىمە يە نايىل اوڭاچاق، آرىدىجىل و عىلمى اساسلار اۆززە بۇ اۇنملى و تارىخى بۇرجومۇزو آماجىئىنا چاتدىرا بىلە جەتىك».

بەزاد بەزادى همین كىتابىن ۵-جى صحىفەسىنە گۈردوڭلرى ايش اىستيقامتىنە تدقىق ائدىلە جىك ساحەلرى حقىقتىن دە سۆزۈن اصل معنائىندا آنجاق ائل دىلى و ادبىياتى ئا سىئغا بىلەن گئنىش و اطرافلى ساحەلرین اىحاطە ئىتدىيىنى بىيان اتتىمىشىدیر. ساحەلرى اولدوقجا گئنىش و چئشىدلى دىر. آشاغىدا قىنید اولىوانان ساحەلرده ماتئر باللار ئۆپلاماسى و تدقىقى نظرە آئىر. « يېرىلى لوغۇت، اىفادە و دىالىتكىلر؛ آتالار سۆزۈ و مىللر؛ تعبير و اوخشاتمالار، تاپماجالار، ناغىلлار، افسانەلر، شئىرلر (قوشمالار، بايتىلار و س) اوخشاتمالار، نازلامالار، هالاوارلار (امك نغىمەلرى)، اينانجلار، آلقىشلار، قارقىشلار آندرلار، مىشىھلر، آغىلار، سۇئىوشلر، زارفاتلار، ساتىئار، عنعنەلر، تۆركەچاره درمانلار، آشىق ادبىياتى، يېرىلى اولچۈلر، اوشاق اوپىونو، بؤىوڭلر دۆمۆيۈچ و س».

بەھزاد بەھزادى ايشين كئيفييتلى، دقىق، ايستاندارد و دۆزگۈن آپارئىلماسى مقصدىله
مقالەسىندە تدقىقاتچىلار لازىمئ يۈللىر و مئۋىدلار گۈستەرمىشدىر.

كىتابىن نۇۋىتى بؤلۈمۈ عىيرضا صرافى طرفىنەن يازىلماش «ئىرلى سوئزلەرن تېبىتى
اساسلارئ» آدلانئir. عىيرضا صرافى بۈلگەننин اوزەللىكلىرىن گۆجلۇ پۇئىسىتىل قۇۋەسىنىن
مۇوجىدلوغۇنو و بو ساھەدە گۇرۇلمە يە ضرورى اولان ايش لرى بىلە قىلمە آلمىشدىر: اولكەمىز
اسكى دن بىر چۈخ تۆرك دىللى تايفالارىن مىسکنى اولموشدور. تارىخىدە ثېت اولدوغۇ كىمى
ساڭالار، ساپىرلر، خىزىلر، قارلوقلار و داها سۇنرا قالىن اوغوز ئىللەرى اولكەمە يە آردئ- آراسئ
كىسلەمەدەن گلەميش و ئېرىشمىشلىر. اونلار گىت- گىدە باشقۇ خالقلارلا قايناتىيەب- قارئىشمىشلار.
بو آرادا بىر- بىرى ايلە چۈخلى مدنى آلۋەرلر اولموشدور. بىر چۈخ سوئزلر و لوغۇتلار ده بىر-
بىرىندەن آلاقاق اوز دىللىرىنى داها دا زىنگىن لشىرىمىش، داها دا گۆجلەندىرىمىشلر.

دوئىدا اىكىنجى بؤيۈك تۆرك تۈپلەمو اولان اوشكەمiz اوزۇندا تۆركجەنى چېشىدىلى
دىالىكلىرىنى، لهجهلىرىنى ياشاتماقدادىئر. بغضن بىر- بىرىندە نىچە يۈز كىلومىتەر آرالىء دوشن ایران
(آذربايجان تۆركلىرى) خراساندان خۇزىستاندا قىدرى، آذربايجاندان كىمانا قىدرى اوزۇن اىللەر بۇنى اوز
آرالارىندادا بىر چۈخ اصل تۆركجە سوئزلەرنى عىئىنى حالدا اسكى ئىرلى اهالىنىن سوئزلەرنى بو گۈنە
قىدرى قۇرويوب ساخلامىشلار. عىيرضا صرافى ده دىالىكتىلر اولماق شىرىتى ايلە گئىش ساھەنى
ايحاطە ئىدىن ئىل دىلى و ادبىياتىئىن نىشى ايشىنە اىشارە ئىدەرەك «ائىل دىلى و ادبىياتى
اوچاغىنئىن» يارانما ضرورتىنى سادالامىشدىر.

او بىر ايشين اهمىتىن وورغۇلا ياراق يازىر: «آيدىنئىر كى، بو سوئزلەر گەتكەدە ادبىياتچىلار
و عالىملىرىمىز طرفىنەن ادبى دىلەمەزىن خىدمەتىنە آڭىنا جاق. بىر چۈخ دىل، آرخۇلۇگىيە و تارىخ
ساھەسىندە چائىشان آراشىدئىر ماچىلارىن تدقىقىي ايشلىرىنە ياردىئەم اولا جاق».

عىيرضا صرافى ده اوز نۇۋىتىندا تدقىقاتچىلارا ھەمین كىتابىن كىتابىن بىرىنجى سايتىندا يۈل
گۈستەرمىش و ئىرلى سوئزلە دىالىكتىلر ئىچە اولماسى و اونون باشقۇ سوئزلەرنىن فرقىنەن سوئز
آچىب تېرىزىدە، اردبىل دە، درەگىزدە، زىجاندا، قىشقايلاردا و ھەماندا ايشلەنەن بعضى دىالىكتىلردىن
نوْمۇنە كىمى گۈستەرمىشدىر.

بىلە دىرلى، كۆتىلەۋى ايشين اوزۇ ده بؤيۈك اراضىدە حىاتا كىچىرىلمەسى بؤيۈك
تدقىقاتچى قۇۋەسى طلب ئىدىر. لاكىن ایران و جنوبى آذربايجان كىمى بىر اراضى ده دۇولتىن
ماراق گۈستەرمەدىيى ساھەنин اوئىرەنيلەمىسى اولدۇقجا چتىن ايش حئساب ئىدىلىر. لاكىن ئىرلى
تدقىقاتچىلارىن تدقىقاتلارئ و اونون نتىجەسىنىن واحىد مركزىد تۈپلەنئىب، اوئىرەنيلەمىسى

اوپئراتيۇر و ان دۆزگۈن يۈل حىساب ائدىلىرى. بونون اوچۇن دە بعض مۆتخصىص اولمائىان يېرىلى تدقىقاتچىلەغا يۈل گۈستىرمك، اونلارا واحيد تدقىق مئتۇدو تقدىم ائتمك ھمىن مرکزىن نشرىياتىنىدا نظردە توتولموشدور. طبىعى اولاراق يېرىلى تدقىقاتچىلارين بئله بؤيۈك زحمت طلب ائدن اىشە جلب ائدىلمەسى بىو بؤيۈك اىشىن اوپئراتيۇر، گىنىش و دوزگۈن حىاتا كىچىرىلمەسىنىن ان ياخشى يۈلۈدور. خۆصوصىلە بونا گۈرە كى، اهالى و ھۆسکار شخص لر اىشە جلب ائدىلىرى. اىشىن پروفېسیونال اولمائىان قۇروھ طرفىندەن حىاتا كىچىرىلە بىلەمە ضرورتى اوچۇن علیرضا صرافى بىو دىالىكتىرىن نئجه تۈپلاماسىئى، اوونۇ فۇرما، اوّصول و مئتۇدلارىنى ئەممىن مقالەدە تدقىق ائتمك اىستەينلىرىن دىققىتىنە چاتدىر مئشىدىلار.

ائلە بىرينجى سايىندا دا بىو مۆختلىف يېرىلدن تۈپلامىش يېرىلى سۆزلىر و دىالىكتىرلە تقدىم ائدىلمە يە باشلانمىشىدىئير. بىرينجى كىتابىن ۱۴- جى صحىفەسىنده ثرييا بخسى طرفىندەن تۈپلامان دىالىكتىرلەر وئرىيلر. ثرييا بخسى اساسن خۇى، زنجان، سبزوار، سراب، شىروان، عجبشىر و بولگەلریندە اىشلەن دىالىكتىرى تۈپلامىشىدىئير.

كىتابىن ۲۱- جى صحىفەسىنده مصطفى رزاقى تۈپلادىغى دىالىكتىرلەر وئرىلىمىشىدىئير. مصطفى رزاقى جنوبى آذربايجانئىن مۆختلىف شهر و بولگەلرلى، او جۆملەدن اردبىل، آستارا، اورمىيە، بىناب، تبرىز، خۇى، زنجان، سبزوار، سراب، شىروان، عجبشىر، قرهdag، ماروس، مىندى، ملاپىر، موغان، مىيانا، نىڭدە و نىشابور شەھىرىندا اىشلەن بىر چۈنخ دىالىكتىرلەر و يېرىلى سۆزلىرى تۈپلايىش تقدىم ائتمىشىدىئير.

تۈپلايىجى حسین مسلىمى دە فريىدىن دە اىشلەن بعسى دىالىكتىرى تۈپلايىش تقدىم ائتمىشىدىئير.

تائىئىنىش تدقىقاتچى و ادبىيات شۇناس حسین گۈنئىلى اىسە ابھر، بۇئىن زەرا، گۈنئى، مئشىن و موغان بولگەلرینىن بعضى دىالىكتىرىنى وئرىلىمىشىدىئير. سۇنرا اىسە بىو كىتابىن امكداشى، كىچىميش محكمە حاكىمى و وکيل جواد دربندىنىن تۈپلادىغى دىالىكتىرلەر وئرىلىمىشىدىئير. او جنوبى آذربايجانئىن مۆختلىف شەھىر و بولگەلریندە، او جۆملەدن اورمىيە، خۇى، مىاغە، قروھ، و مىاندوآب دا اىشلەن دىالىكتىرى تۈپلامىشىدىئير.

بىرينجى كىتابىن سۇنوندا يئە دىرىلى عالىم بەزادى آستارا لهجه و دىالىكتىرىنىن اۋەزەlliكلىرىنى و يېرىلى سۆزلىرىنى يازمىشىدىئير. او، مقالەسىنده يازىز: «آستارا لهجه و شىوه اۋەزەlliكلىرى آرتىق سىس قورولوشوندا (فوئتىكاسىئىدا) اۋزۇنۇ گۈستىرىر. بىز بىو اۋەزەlliكلىرى

حاققیندا يىعجمام و قىسا معلومات و ئىرمەلىتىك. دئمك اوْلار كى، آستارا لهجهسى اسکى تۆرك لهجهلىرىنىن دىيشىلمەميش قالمئش بير قولودور».

آستارا لهجهسى ان ياخىن قۇنشولار ئ اولان سالىان، لنكران و اردبىل لهجهلىرى ايله ده فرقىلەنير.

بەزاد بەزادى همین مقالەسىنده آستارا لهجهسىنин خوّصوصىتلىرىنى مۆختلىف آسپىكتىردن آراشدىرىيېب عكس ائتدىرىمىشدىر.

«ائل دیلی و ادبیاتىنىن» اىكىنجى بؤلۈمۈ يىنه بەزاد بەزادى و دىرىلى امكاداشلار ئىئن طرفىندن ۸۶ صحىفە و ۷۵۰ تىراژ دا نخستىن نشرىياتى ئىئرلىرىنىن بوراخىلەمىشدىر.

بو بؤلۈمەدە جنوبى آذربايچان و ایران ئىن مۆختلىف ئىئرلىرىنى دىاشايان آذربايچان تۆركلىرىنىن دىل اۋەزەللىكلىرى ئىئرلى دىائىكتىر، آتالار سۆزۈ، باياتىئىلار، گرایىلىلار، تصنىفلار و س. تدقىق ائدىلىپ، نشر ائدىلىمىشدىر.

ايكىنجى بؤلۈمۈن اوْلىنده دىرىلى عالىم و تدقىقاتچى بەزاد بەزادىنىن آتالار سۆزۈ حاققىندا مقالەسى و ئىرىلىمىشدىر. اوْ آتالار سۆزۈن ئەمەيت، اۋەزەللىكلىرى، اوونون شىفاھى خالق ادبىيات ئىمپىز و ادبى دىلىمېزه تأثيرى رۇلوندان و س. مسلەلرى مقالەسىنده عكس ائتمىشدىر.

زنگىن شىفاھى خالق ادبىياتئينا مالىك جنوبى آذربايچان و بؤلگەلرى همین مائىراللار ئىن توپلانماسى ايله اوونون آذربايچان مەدىنيتىينى ئىجە يۆكىسک، زنگىن و مىشىلسىز اوْلدوغو، ائلە بىرىنجى باخىشىدان اوْزۇنۇ گۇئىستەرەجك. اىللر بۇيۇ دىللىرى ياساق اولان جنوبى سۇيداشلار ئىمپىز سىنه دن - سىنه يە اوْز دىللىرىنى مەدىنىتلىرىنى قۇرۇويوب ساخلامىش و ادبىياتئىن بىر قولو اولان فۇلكلۇر - شىفاھى خالق ادبىيات ئىنى قۇرۇوماقلابا برابر داها دا زنگىن لشىرىمىشلىر.

بەزاد بەزادى يازىر: «آتالار سۆزۈ و آغىز ادبىيات ئىئن ان ائنملى، چۈخ يايغان، اىشلەك، دولغۇن مضمۇنلو، قىسا، آهنگدار و حىكىمتلى سۆزلىر بؤلۈملەرىنىن دىرلر».

آتالار سۆزۈ و اىنسانلار ئىن اسکى و اىلکىن جىركەلرى ياشايشىئىندا باشلايا راق اىنسانلار ئىن طبىعتىنى كۇر قۇۋەلرە قارشى قىلە بە چالماسى اوغرۇندا مۇباريزەسىنەدە ايجىتىماعى ياشايشىلار ئىنى نىظاما سالماق اوغرۇندا چائىشمەلار ئىندا يارانمئش، عصىر لر بۇيۇ خالق طرفىندن سادەلشىب، يىعجمالاشىب، يۇغرولوب، جىلالانىب، قىسا و بدەرى شىكىلە آداملار ئىن اينامى سۇھىيەسىنە يۆكسلەمىشدىر».

او مقالەسىنین سۇنۇندا يىنه خالقا مۇراجىعت ائدەرک مۆختلىف ئىللرىمېزىدە توپلانان آتالار سۆزلىرىنى، اوئنلار ئىن توپلانما و تدقىق مئتۇدوندان معلومات و ئىرمىشدىر.

بئله دىئرلى و كۆتلەھى ايش اوزۇندىن ايللر، ياساقلار اىچەرىسىنده ياشايىان ٣٠ مىليون سۇيداشلاريمىز و دىلداشلاريمىز ئ اوپېراتىو، كۆلتەھى فولكلۇر، كۆلتۆر، مدنىيەت و ادبىيات گۈستريجى لىرىنىن توپلانمىسى، عوموم آذربايجان ادبىيات، مدنىيەت و فولكلۇرونون نىچە زىنگىن اولماسىنى بۆتون دۇنيا ياخىۋىت اىدەجك.

كتابىين ٢ - جى بؤلۈمۇندا دىئرلى عالىم و ادبىياتچى اسماعىل هادىنىن ده «بىر مۇعجۇزەدىر ئىشىقىدىن آمما...» آدلۇ مقالەسى وئىرلىمىشدىر.

كتابىين ١٢ - جى صحىفەسىنده پرويز يكانى زارع و امكداشلار ئ طرفىنندن خۇرى شەھر و بۇلگەلرىنىدە اىشلەنن چۈخ ساڭىلى ئىئرلى لوغت و دىالىتكىلر، ٢٦ - جى صحىفەسىنده ايسە فرىدون محمدى اردبىلىن «چاناق بولاغ» ئىندا، محمد اصغرى و حسین مسلمى فرىدىن ده اىشلەن ئىئرلى سۆز و دىالىتكىلرى توپلايىب چاپ ائتدىرىمىشلر.

همىن بۇلۇمدا چۈخ ساڭىدا يىنە توپلانمىش باياتىئلار، گرائىلەلار، تصنىفلار ده اۆز عكسىنى تاپمىشدىر.

كتابىئ ٤٥ - جى صحىفەسىنده آتالار سۆزۈنە ئىئر وئىرلىمىشدىر. فرامرز شەھازى چۈخ ساڭىدا اىشلەنن، لاکىن قىلمە آئىنمايان آتالار سۆز و توپلايىب همىن بۇلۇمدا چاپ ائتدىرىمىشدىر.

كتابىين ٦٢ - جى صحىفەسىنده خراسان تۆركلرىنىن دىلى حاققىندا اسماعىل نعمتى پايدار گئنىش معلومات وئرمىشدىر.

خراسان تۆركلرىنىن اكثرييەتى آذربايغاندان گىتمە و اورادا ئىئرلى تۆركلرلە آسيمیلاسىنا ائدىب، قايناتىيەپ قارئىشمىشلار. لاکىن تأسۇفلار اولسون اىكى مىليون حۆددۈندا اولان بو تۆركلرلە مدنىيەتى، تارىخى، ادبى، ادبىياتى و فولكلۇر اوپېرنىلەمىشدىر. دىققىتدىن كىناردا قالان بو تۆركلرلەن دىل وادبىياتىنىن دا همىن چىرىچىيەدە آراشدىرئىلەپ تدقىق ائدىلمەسى ئىئىنى زاماندا اوئىلار ئىن دىل خۆصوصىيەتلىرى، لهجه لرىنىن اوپېرنىلەمىسى، دىالىتكە و فولكلۇرلار ئىن ئىن تۆپلانىلەمىسى تىكىچە اوئىلار و آذربايغان اوچۇن دېئىل، بۆتون تۆرك دۇنياسى ئىچۇن بۇئىۆك اهمىيەتە مالىكدىر.

اسماعىل نعمتى پايدار تدقىقى مقالەسىنinin اولىنىدە يازىر: «خراسانئ قوزئىنىدە اىكى مىليون حۆددۈندا تۆرك دىللى يوردداش ياشاماقدادىئر. بونلارين يارىم مىليونا ياخىنى مۇقدىس مشهد شەھرىنىدە ياشايىان آذربايغانلىرىدەر. قالانى خراسانئ ئىئرلى تۆركلرى دىر كى، اورادا كۆرددىللى كورمانچ اويماغ، فارس، و تۆركمن لرلە ياناشى ئاشايىئىلار. بونلارئ دىللرىنىدە آذربايغان، تۆركمن، اورتا آسييَا تۆركمن لرىنىن اوزللىكلىرى گۈرۈنۈر».

اسماعىل نعمتى خراسان تۆرکلرىنىن دىللرىنى دىلچىلىك باخيمىئىدان آراشدىرىدىقىدان سۇنرا اوْنلارىن دىلى نىن فۇنتىك قورولوشو و... اوْزەللىكلىرىنى قىيىد ائدىر. داها سۇنرا خراسانىئىن مۆختلىيف بؤلگەلىرىنده ياشاييان همىن تۆرکلرىن مۆختلىيف لهجهلىيندن و فۇلكلۇرونдан دا نۆمونەلر و ئېرىمىشىدۇر.

جنوبى آذربايجاندا وايراندا ياشاييان تۆرکلرىن دىل و مەدىنييەتى ايله باغلىي گۈرۈلن ھر بىر ايش تكجه اوْنلار اوْچۇن دېئىل، عۆموم آذربايجان اوْچۇن بؤيۈك اهمىيەتە مالىكىدىر. سۈزسۈز كى، اوْزون اىللرىن ياساقلارئ سبب اوْلموشدور، چۈخلۈ ساحەلر اىشلەنيلەسىن و ايندى جىددى و اوپېراتىيۇ تدقىقاتىئن واختىئ گلەپ چاتمىشىدۇر.

«ائل دىلى و ادبىياتى» و بئلە مرکزلرىن ياردىئىلماسى قىيىد اولۇنان مقصد اوغرۇندا ان دۆزگۈن، منطىقى و شمرەلى ايش حئساب ائدىلىرى. آرزوئ ائدىرىك كى، اوْنلارىن خالق و مىللت اوغرۇندا گۈردوڭلرى اىشلار اوغورلا داوام ائتسىن. «ائل دىلى و ادبىياتى» نئىن نىشى داوام ائدىر و ايندىيەدك ايکى سايى نىشر ائدىلىمېشىدۇر. اوْنلارا بو مۇقدىس يۈلە اوغورلار آرزوئ ائدىرىك.

ئئولى سۆزلر

توپلايانلار: مصطفى رزاقى، محمد رزاقى

زنجان

افل əfəl (اردبیل) السىز آوارا.
انه دونه ənə döñə اردبیل ده بىر خالق
اوچوماغىندا ايشلىنىپ، ائتحىمالن دونه دونه
آنلامىندا. قىلان خانئىم اويناسىن انه دونه
اويناسىن، گىتسىن ئوينه باش چكىسین
گلىسين گىنه اويناسىن.

اونوخماق unuxmaq (زنجان چىلاندار)
سوّد دن كۆسمك، [حئىوانىء او قدر
امىشىدىرىمەدىز اونوخدو. داي اممىر. آدام
اونوخوب=سرىم اولوب، گىچ
اولوب]. (سانكىء اسکى قايدائىنىء
اونوتوش، ا. هادى)

اووسىنمك övsənmək (زنجان
ترە چايىء) توڭ و ساييرەننин يېل اليnde
داغىلماغانىء. باخ سۆزلۈك: هؤۋىسمك.
[تۆكلرى يېل دىنده اوھىسىرىدى].

ائىقىئىماق Isqınmaq (عجب شير)
آختارماق، چائىشماق، دىققىت ائلەمك.
[شاگىرد- تاپمادىم اوردا دئىيلدى. اوستاد-
بىر اىقىئىن دا بلکە اوردا اولا]. (ايىز ←
ايىزقىئىماق ← ايسقىئىماق- ا. هادى)

ايىنىشىمك isnişmək (تبرىز) باخ
سېنىاشماق. باخ سۆزلۈك ايىنىشىمك.
ايلىخىئىماق Ilxımaq (خۇي) اىلىقىئىماق،
يۈگۈرمك، يىتىن گىتمك، يىتىنندن قالخىب

آراغاج Arağac هئرەغاش/ هئرەباش،
واختىندا تىز عمله گلن.

آرائىش Arayış زنجان، (ترە چائىء كندى)
تىز، جلد، باخ سۆزلۈك:
ارآغاج ۱- آدام آرائىش تىپىشە گىچە
قالمادان ياخچىء دىئر].

آزكىفىر Azkifir (اردبیل) آغزىء آجىء،
ايىشلىرى دۆز گلمەمەين آغزىء كىفىر و باشىء
حددن آرتىئىق شولوق، قىزغىن پۇزغۇن
اۋزۇنۇ ايتىرمىش شخص. [آز كىفىرسىن نە
اولوب؟ منى آز كىفىر ائلەمە. يامان آز
كىفىرم. آز كىفىر دۆشىوب= چۈخ عصبانى
دئىر].

آواز Avar (قىدار) ياؤاش، آرام، [سوپۇن
فيشارى آز اولاندا دىيەرلىر سو آواز گلىر].

آيماق Aymaq (زنجان) ياد ائتمك.
[دۇست منى آيىسىن، بىر قۇزۇنان، اىچى دە
بۇش اولىسون. آتالار سۆزۈ].

ائىلى جىئىماق Enli cızmaq (تبرىز)
ائىلى جىئىماق، بىلە كىسمك كى بخىيە
گۆئۈرمە يە. يېتكە دانىشماق. حددن آرتىئىق
ايىتىظار. [اونىلار چۈخ ائىلى جىئىرلار=
ايىتىظارلار ئىچۈن - چۈخ يۈخارى دىئر].

ارايىش ərayış (زنجان) اكىنده تىز
يئىشىن محصول، باخ هئرەغاش، ارآغاج.
[بوایل، ایل ارایىش دى].

پولکه بایرامى Pölkə bayramı (بناب)
بؤيۆك چىلەنى قۇواندا اوڈ ياندېرىئىلب،
توتولان شىلىك.

پوللتىمك Pöllətmək (عجب شير)
(بعضن: پللتمك) اوشاغى جىش توتماق.
[پۈل، بۈل، پۈل، ... پۈلە].

تور Tur (اردبىل) ال- آياق سىئز، آوارا.
[توروں بىرى تور= بى دست آلاتىن بىرى
بى دست آلات، يازىقى].

تولازدىمىما Tolazdırma بۇش
دانىشماق، گۈپلاماق. تۈولالىيپ آتما،
[تولا زىئىمانان ووردوم ياندىء].

تىئىس باسماق Tis basmaq (شرقى
آذربايچان) يىلان. (فا. خالى بىند).

جيڭىش Cigiş (بناب) كۈرپە اوشاق
(تحىب لە). [جيڭىشى وئر اوپىنادىم گۈرۈم]
چاپچالانماق çapçalənmaq (اردبىل)
سوپيون يىتكە قابدا لېلنمەسى. چالپالانماق،
باخ چىپچالانماق.

چىچلىمك çeçəlmək (بناب) قورو
چۈرۈھىين اوستونه سو چىلەنىب
يۇموشانماسى، [چۈركلەر سوچىلە، سۇنرا
قوىي بىر آز كىچىسىن چئچلىسىن =
يۇموشانسىن].

چىلە Çələ (زنجان چىلاندار) نازىك
دىرك، (فا. شمع). [چىلە وورون گىرده كائىن
لاخلارى اىيلىمەسىن سىئىنماسىن]. (جالاق /
جالقاق، سۈزۈندىن ← جالا ← چالا ← چىلە.
ا. هادى).

گۈتۈرۈلمك. [ائله كى دئمەدىم بىلەسىنە آغان
گلىن، ائله اىلخىدى گل گۈرەسەن].

اينىشىمك inişmək (عجب شير) اوشاق
اوپيونلارىندا اىكى نفرىن بىر- بىرىن يَا
باشقا دسته اىلە، اوپيون قايدالار ئىخلاقىندا
اولاراق هىلىشمك، ال بىر اولماق، تىبلى.

[اونلار بىر بىرى اىلە اينىشىپلە].

باش سىئىز پرخ سىز Başsız pərxsiz
(زنجان) بؤيۆك سۆز، اۋز باشئىنا اوشاق.

بودانماز Budanmaz (زنجان) چىلاندار
كندى، آرادان گىتمە ئىن شئى، چۈخ داۋاملىء.

بوينوز پولو Buynuzpulu (زنجان)
قدىم مال ساتان) مال آلان، ساتانئىن
اوشاغينا وىرىدىگى پول، بىند پولو، شاگىرداھ.
بويوشە وئرمىك Böyüşə vermek
(تىرىز) ظۇھور، مۇباليغە ائتمك، اوزۇندىن
دئمك، اۋزۇنۇ بؤيۈتەمە. [اۋزۇنۇ بؤيۈشە
وئرىرە = هەرىشىدە اىستىر اۋزۇنۇ گۈستەرە].

بىجە ھەجە Bicəhcə (سراب) اۇرتا بۇي
كۆزە. باخ سىنه.

پىللەتمك Pellətmək باخ: پوللتىمك.
پسى Pəsəy (عجب شير) (بعضن: پسى)
ائوبىن اىچ سقفى.

پوتا pota (زنجان، تىرەچانى ئىندى)
چىلاندار كندى، 1) دۇنقولۇ بالاسىء. [دۇنقولۇ
پوتاسىء]. 2) باخ سۈزۈلۈك.

پولكە Pölkə (بناب) بىر نۇۋەبرىك
آلا ولانان بىتىگى ياناجاغىء، بىر نۇۋە بىتىگى دىرى
[گلىن پولكە ياندېراق].

دامدا بىچاخ Damda bıçax (بناب، اردبیل) دالدا بوجاق، (اوشاق اوپىونو) گىزلىن پانج.

داناش - داناش danas (زنجان، تزهكىن) دانا - دانا، دنه - دنه.

[داناش - داناش تۈكۈلە].

دوغماق Dogmaq (اردبیل) دونماق [سو بوز دوغوب] البتە چۈخ آز ايشلەنر.

دۇلۇككە Dülükke (سراب) ان كىچىك كۆزە. باخ: سنه.

دونقالان Donqalan (خۇى) دىك - اوجا. كۈندەلن، دونبالان.

Donqalan دونقالان اوْتۇرماق oturmaq (خۇى) بىر نئۇ اوْتۇرماق وضعىتى، بىر بالدىئر اوْفۇقى و يان آلتىندا بىر بالدىئردا عمودى و اوْنۇن دىزى دىرسىك آلتىندا. [دونقالان اوْتۇرۇب باخىرمنە].

Dunuxa getmək دونوخا گىتمك (مشكىن) باخ: دويوخا گىتمك.

Duyuxa getmək دويوخا گىتمك (مشكىن) دالماق، فيكىرە دالماق، توママق.

[گۈر نە جۆر دويوخا گىنىيەپ؟]

ديزدىاغى Dizdəyağı تېرىزىدە، (زنجان) دىزدىاغى، قدىم عنعنه لرە گۈرە تۈىدا گلىن اوْتۇرماقدان ايمتىيان ائدەر و بهىين طرفى اوْنا دىزدىاغى آدلى انعام وئىرر كى اوْتۇرسون.

دىللى توپ Dilli top (بناب) گىزلىن - پانج اوپىونوندا گۈز قوييان شخصىن دئدىيەن ايصطىلاح: دالدا قالان، قاباقدا قالان دىللى توپ. باخ: قىليلئ توپ.

چۈپسۈنمك Çöpsünmək (مشكىن) حئىوانئىن مىجى لەنرک اوْتلاماسىء. (حئىوانئىن جۈپ آختارىب، اوْتلاماسىء).

Çöpsünmənmək (مشكىن) چۈپسۈنلمك، غذا يېئىنده مىجى لىنمك. [چۈپسۈنمنە تىز اول].

Çunqullatmaq چونقوللاتماق (زنجان) اىشەمك.

Çüngüllətmək چونگوللتىمەك (زنجان) اىشەمك، باخ چونقوللاتماق.

Çipçalanmaq چىپچالانماق (زنجان) سوپىو يېتكە قابدا لې لىنمك، داشلانماق. باخ چاپچالانماق.

Çırın چىرەن (زنجان چىلاندار كىندى) كىرناس، خسىس، قىتىمىئ. [چىرەن آدام].

Çinəkdani گۈرۈكمك görükmək (زنجان) مجازن بىر شخصىن دايىاز معلوماتىء اوْلماسىء. [كىچىك شاعىرلىرن چىنكى دانى گۈرۈكۈر].

Xəşənək خشنك (خۇى) كىنه. [چۈخ خشنكلى دىر = يادىئىدان چىئخارتماز، كىنهلى دىر].

Xuyar خويار (زنجان چىلاندار) آداما يا حئىوانا عادت ائتمىش اوْنسىيەت تاپمىش، خوى تاپماق. [قاتىئر آتا يا ائشىشگە خويار اوْلار آئىراندا آغلایيار].

Xirrəliq خىرەلىق (حئىزان يا اينسانى آئىراندا ناراحاتلىق ائتمك). [خويار حئىوانىء آئىراندا خىرەلىق ائدر].

Xı laxub خىلاخوب (خۇى) ساكىت، آرام. [اوتاق چۈخ خىلاخوب ايدى].

سنه (سنه ک) Sənəh(sənək) (سراب) بئیوک كۆزه. كۆزلرین آدىء بئیوکدن كىچىكە: سنه، بىعجه جە، دۆلۈككە. **سوزىمك Süzmək** (ھريس) اۆزىمك، سو اۆزۈنده اوْزىمك. [سوزىمە باشارىرسان؟ = اوْزىمە باشارىرسان؟]. (باخ: سۈزلۈك). **سوسوماق Susumaq** (موغان اردبىل) سوساماق، سو اىچىمە يەمئىل، سوسوزلاماق. **سۇۋۇزماق Suvuzmaq** (زنجان و اردبىل) سوساماق، باخ: سوسوماق. **سوۋىزماق Suvızmaq** (عجبشىر) سوساماق، باخ: سوسوماق. **سېئاشماق Sınaşmaq** (زنجان) يۇۋوشماق، سېئوشىماق، اوْلفت. **سېنىشىمك sinişmək** (زنجان) باخ: سېنىاشماق. **شوش şüş** (خوي) لاغ، مسخرە، (تبرىز: شوشە كى) گۆلۈنچ. [شوشە سالما، شوش لە قالارسان، آتالار سۈزۈ]. **شۇئىڭۆمك Şöngüümək** (موغان) اوْتوردوغۇ يىترە مات قالماق، توتماماق. **فيتيل Fitil** (تبرىز) خايىن، چوغول. **Qaburqa وئرمك** (زنجان) اهانتلى بىر سۈزۈدۈر، بىر اىشە ارىين آداما دئىيلر. [بو اىشى گۈرمە يە قابورقا وئىرىر]. **قارىن التى Qarın altı** (زنجان ترە چائىئ) مجازن: تىبل، شۇل، قىرىشت سىيز، وئىجە گلمىز آدام. **قرەجە بوغاز ائلەمك** (زنجان، ترە چائىئ كندى) اوْجقار

زايواخلاماق Zayvaxlamaq (موغان) زايواخلاماق، سۈر دانىئىشاندا اوْزۇنۇ ايتىرمە، و فيكرين قارىشىمىسى و سۈزلىرىن يانلىش دئىيلەسى، ياكالماق، سۈسكىلمك. [قۇرخورام زايواخلايمام. باخ ايندى زايواخلىئىجاڭها!]. **زولە Zülə** (خوي) قالىين جوپىز چالماقدان اوتور اوزون نازىك آغاج، كروهشان. **زوئىله Zöylə** (زنجان چىلاندار، ترە چائىئ كندى) 1) بۇيۇندۇرۇغۇن دىلكلرىندن گىچىرىلىپ اوْكۆزۈن بۇيۇنۇن آتىئىندا بىر- بىرىنە دۆيىنلەنن آغاچلار. 2) يئر اوْلچۇسۇندا بىر ماساحت و مىقدار. (زولە/ زولا / زوئىله / زۇولە... ھامىئى بىر كلمەدىر. باخ: فرهنگ ترکى نوين: زولا. ا. هادى). **زوئىله بورانلىق Zöylə buranlıq** (زنجان، ترە چائىئ، چىلاندار) 1) اىشە بۇيۇن وئرمەمك، اىشدىن قاچماق. **ساسالماق Sasalmaq** (زنجان) سىنس سالماق، گۆزلىرىن زىللەمك، گۆزلىرىن بىر نۇقطە يە تىكمەسى، زىللەنمەسى. ساي سالماق. [ئىلانىئىن گۆزۈ ساسالمايىشىدىءى]. **سايا Saya** (زنجان چىلاندار) 1) صاف يئر. 2) ناخىشى سىئىز جەچىم. (سادە ← سايا). **سئىلمە Selməh** سئىلمك، باخ: تولازدىئىما. باخ: سۈزلىك سىلبە. [بئە يائىشىدىءى، اىتە سئىلمە يائىشان كىمى]. **سلپەه Selpəh** (زنجان، ترە چائىئ كندى) سلپك، پورچۇ، پورچۇم، ساچاق. **سمە Səmə** (ورزىقان) گىچ، سرسمە.

ايصطلاح: دالدا قالان، قاباقدا قالان، قىللە توپ، باخ: دىللە توپ.

كۈرپە Körpə (زنجان) 1) گئچ اكىلب گئچ يىتىشىن مەھسۇل، 2) اوتلارى گئچ گۈزىرن ايل. [ايل كۈرپەدى].

كوشومك Köşümek (خۇرى) آياغىن چۈخ زامان حركەت سىز قاڭىب ياتماسى، كېيمىك.

گئدە Gedə (سرعين - اردىيل) اوغانان [قىزىدى يا گىندەدى?].

گئىچە Geycə (خۇرى) پىرە دە، (جرگە) ترتىب، سەمان، نظم. [ائۇدە] وسايىل لرى گئىچەلە = ساھمانلا، مۇرتاب ائلە. [لەك Leləmək (خۇرى) يالوارماق. [بىر آى گەرەك للەيەسن بونۇن چۆن].

لوللتىمك Lüllətmək (زنجان) باخ: پۇللتىمك، چۈزگۈرمك، ايشەمك.

لۇۋۇلمك Lüvüləmək بناب) يېر غالاماق، ترىپتىمك. [اوشاگىن بئشىگىنى لۇۋۇلە = ترىپ].

لۇۋۇلندى قىشۇو Lüvüləndi qışov (بناب) كۆف. [گل لۇۋۇلندى قىشۇو گىندك].

مانسىئرلەق Mansırıq اردىيىل دە، مانسىئرلەق، عائىل سىئىرلەق، سارساقلەق، [اوزۇن وۇرۇب مانسىئرلەق].

مئزر Mezər ميانادا آيران يا سۆد سۆزمك اوچۇن آغزىنا پارچا چىكىلن قاب.

مئزمك Mezmək (اردىيىل و ميانا) سىن سىزىجە آرادان چىخماق، سۆزۋىلمك.

ئېرده اوغرۇنون آدامى ئىلدۇرمەسى. [آدامى قره جە بوغاز ائلهللەر].

قەرە doğramaq (اردىيل، بناب) پىس فال و تورماق. [ايندىكى قره دوغرادىن، گىتمىرىك].

قوپاراق Qoparaq هريس دە، قاچىرىپ قۇرۇلاما. [قوپاراغىنىنى ئى كۆتۈرۈم = قۇرۇلايمى].

قۇروشماق Quruşmaq (زنجان) قوى - گۈئۈر ائىمك، باخ: اينىشىمك.

قۇنۇشماق Qonuşmaq (هريس) 1) بىر يېرە يېغىلان نىچە آداما قارئىشىپ قۇشولماق. [اوشاقلارا قۇنۇشدو = قۇشولدو]. 2) تىباني ائىمك. 3) گۈنۈل وئرمك. [كۈنلۈم قۇنۇشدو].

قۇزۇر Qovur (زنجان) سارئ، (قۇزۇر قەھەرى) [قۇزۇر قاش گۈز آدام: سارئ قاش گۈز آدام].

قىراس Qiras (زنجان) قۇزا، شاه دنه، چىرس، بىر نۇزا اوپۇشىلۇر و جو مادە.

قىشۇز Qişov بناب) كۆف، سالالاجاق. [قىشۇز آسىيلار. باخ: لۇۋۇلندى قىشۇز].

قىلىباش Qılbaş (زنجان) دريدن چىخان ايانلىئين درىسيئە ال وەرمەقادان عملەگىلن، و بىدنى شىشىردىن مرض. [چىل ايانلار درىسيئەن ھىنى دەلۈران قىچ قۇلوما - ھىنى كۆكلەدىر اوەرى ھەئىكلى، قىلىباشلى زامان، شعبان كەرىمى].

قىللە توپ Qilli top اردىيىل دە، گىزلىن پانج اوپۇنۇندا گۈز يومان شخصىن دىدىيىنى

ياردان قولو Yardanqulu (زنجان)
كىچىلدىجى بىر ضمير، قىلانسى معناسىندا،
گىندە، طرف!...

يارئىم لىق Yarimlıq (اردبیل، موغان)
صوبحانە.

يالمانماق Yalmanmaq (زنجان)
چىلاندار كىنى، قوروماڭىن قاباغىنى ئالماق
اوچۇن، دىل دۇداغى تىكىارىن؛ يالماق. باخ:
ائل دىلى و ادبىياتى: يالىنماق.

اولمك، گىتمك [گۈردى ايچمهلى آش دېتىل، مئزدى].

ميتيلى سالماق Mitil salmaq عجب شىرده، ياتاق سالماق، بىرى نين ائويىنده حىددەن آرتىيەق قۇناق قالماق. [اون بئش گۆندۈر قايىنانام مىتىلىن ساپىب بورا گىتمك دە بىلىمىرى]. مىتىل: كۈھنە يۈرقان. مجازن: تىبل آدام.

ميدىلنمك Midilənmək (مشكىن)
بۇش يېرە دولانماق، گىرهلنەمك، سۆلەنمك، مىجهلنەمك، اوپىلانماق.

مينقەلمك Minəqqələmək (زنجان)
مرجىنى، دۆيىنۇ، نۇخودۇ، الگە تۈكۈپ سۇلالە ساحلايىب، ساغالىن اىكى بارماغانى ايلە (ايشارەت و آرا بارماغانى) اىچرى يۈنلەدرک، گۈئىه آتماك بئلەكى، الگىن مؤحتىيياتى اوپۇن اىچىنە قىرلايىب و چۈر- چۈپلەر اوپۇن مركىينە توپلاشا.

ناققا بالىخ Naqqa balıx بؤيۈك بالىق، نەنگ.

نوختا Noxta (زنجان) حئىوانلارى يائىشىب چىكمك اوچۇن وسىله، جىلۇۋ، يولار (فا. افسار).

هوشوللمك Hüşülləmək (زنجان)
دانىشاندا هوشتىسى چىئخارماق. [قاپاقدا اىكى دىنە دىشى دوشۇب دانىشاندا هوشوللۇر].

هيمىشمك Himnəşmək (بناب)
هيمىشمك، بىر اىشى گۈرمك اوچۇن ال بىر اولماق، تىانى. [بىز هيمىنىشىك سىنى اولدۇرك].

ئىرلى سۆزلر

تۈپلايان: فريدون محمدى

* قره داغ

دۇردمە Dörd emə	دۇردد نالا [سن چاپدىن آتىنىء دۇردد امە دۆنیا].
迪ىشە Dişə	گۈئىه رنتى نين ايلك گۈنلرده جۈرجىب يېردىن چىخىمىسى. تۇرپاقدان دېشارىئىنا گلن بىتگى.
سىس Sis	دومان، دومائىن قالىنىء.
قاواق Qavaq	قوواق، قلمە آغاچى، (زنجان: راجى).
قوزاي Quzay	تېنه نين گوڭ دوشىمەين يېرى، قوزئى.
قىيغىلداشماق Qiğıldaşmaq	اوشاش كىمى سىس چىخارتماق، قوش لارىن بىر- بىرايلە دانىشماغانىدا اىشارە دىر. ائله جەدە اوزۇنۇ اوزە چىكمك اىستەين يېنى يېتمە گنج لرە دئىھەرلىر: [فىلانكس قىغىلداثىر، من دە وارام!].
قىمىئىر Qımir	حىرص. گىجىك.

افىللەنمك ᘾfillənmək	اۋىيان بويانا اسرىن، اوت- علفىن دالغالاندىيغىءى حالت. [گۈئى اوتلارىن يوموشاق واختىءى يېل. اسىب، اوڭارى ئەليلەندىرەر].
اوچونماق Uçunmaq	(اوچماق) بىر يۈئىن دۇغرو جان آتىماق، علاقە ايلە بىر زاددا مئىللى اولوب اونا آتىلماق.
بىزۋوشە Bizövşə	بىر بىتگى نۇزوو دۆر. چايىن دملەيىب اىچىرلىر.
تۈلەنمك Tülenmək	1) توکۇنۇ توکىمك 2) او توکىمك، اىچىن- اىچىن يانماغان بىر نۇزوو دۆر.
تومماق Tummaq	فيكىرە دالماق، هۇپ توتوب قالماق. سىس- سىمىرسىز اولماق.
خىسىن- خىسىن Xisin-	ياواش- ياواش. سىسىزدىن آغلاماق.

*- قايناق: قۇشمalar- قۇشمalar، يازانىءى ائل اوغلو.

يالمانماق Yalmanmaq يالوئارماغان
بىر نۇۋۆد ور. خاصل بىر ھدف اوچۇن
يالمانارلار. او ھدفى اوزه چىخارمازلار.
[ايلان دا چالاندان قاباق بىر يالمانار].

يئرلى سۈزلىرى

قرەداغ توپلايان: گولدوزلۇ ولى
ايش بىييون işbiyun (روسجا)
جاسوس، خېرچى.
بادнос Badnus (خارىجى)
ساماواڭار آلتىينا قۇيولان سىنى.
پئسە pesə اسگى، ايشلىنىش پارچا.
مئھرەبا mehrəba باخ سۈزلىك:
مهربا.

كۈئىر Kötər (كۆبە) پالتار كىمىلىردى
قىيراق، حاشىيە.
كۈشە (يۈل) köşə داغا دىئرمانان يۈل.
گىلوئىشە Gilövşə قارادائىن اوشتۇپىن
يۈۋەرلەرىنە مخصوص نار نۇۋۆزدۇر.

لۇتگە Lötgə فايىق، بالاجا گىمى.
ووغال Vuğal اوڈ تونقالىء، توستۇ آلاو
ياش اوڈونون آئىشىمائىء.
يئلکەلشىمك Yelkələşmək بىر-
بىرىنىن بىرچىكلەرىندىن توتوب يۈلماق.
قادىن خايىلاغىئىن دالاشمالارئ.
ياپالاق Yapalaq خستەلىك دىير،
ساغالماگىء آغىز وضىعىيت دە ئولان
خستەيە دئىيرلر. ياتاقدا چۈخ ئولان
خستەيە دئىهەرلر. يۈرگان- دؤشەيە
دۇشمك.

ياستانچا Yastança داغلاردا يا تېلردى
اولان ھامار يىش، ياستان.

آقاalar سوْزُو

تۈپلايىان: ثرييا بخشى

- تلهسن ترسه سېچار.
- تنبىل آدام فيكىرلى اولار.
- تنبىل دىئەر، يىرىمكىن، داياماق، داياماقدان، اوْتۇرماق، اوْتۇرمادان، اوْزانماق يىشىدى.
- تىبىنە قاناد، ائۇلەر بلد.
- توپ وئيراسان (ووراسان) داغىلماز.
- توپو دا سىنىن، توپالاغىدا.
- توپور دۆيىن يالا يېر.
- توپ قاچان، تىز يۇرولار.
- توپار قاتىيغىن، توتماز سۇتۇن.
- توپخالق يىيەلىنى كۆككىن قازار.
- توپبادان دا يىتىر، آخوردان دا.
- توپباق سرىن اىكىن يۇققوشو (يۇخوشو) چىخاپ.
- تورش آشى ياخشىدى؟ بىر گون سىزىدە، بىر گون بىزىدە.
- تورشلۇقدان چىخان، خۇشلۇغا دۆشىر.
- تورشۇ يئمەسە بىر زاد اولار.
- تۈرك هارا، كىربلا هارا.
- توسبىغا چايدان كىچمىزدى، بالاسىن دالىنا آڭىرىدى.
- توسباغانى ئىچىسىن، چى دالى اوستە چئۈرەسەن.
- توسباغايى بالاسى، هەركىسىھە اۇز بالاسى.

زنجان

- تىرىياكى من چكىرم، پىنه گىن قارداشىم وئرار (وورار).
- تىز- تىز دىء يادىندان چىخماشىن.
- تىز دوران اوکۇز، گىچ دوران اوکۇززۇن باشىينا سېچار.
- تاتىئىن گلىشى، تۆركۆن گىدىشى.
- تارازى ئەتكەن ئېرە دەيپەر.
- تارى ئارقىييانى، پىغمەر آغاچ ايلە وئرار (وورار).
- تارئىنى چاغىران، تازئىنى بوراخار.
- تازا چىخان دايلاقىلار، چولۇنا گۈرە اويناقلار.
- تازا گۇتنە ئېر ئەلە يىب.
- تازا كۆزەدى، سۇيۇق.
- تازى ئىتىن دە مئىندار دئىر.
- تازئىنى شىكار واختىئىدا، كۆپك كىمین ايشەمك دوتار.
- تازئىنىن آغاسى وار، دۇوشانىن تارئىسى.
- تامارزىدان آل وئر دادانانا.
- تېھسىنە وئر (وور) چۈرەتىن آل.
- تېپىنە يۇمورتالارىن سۇيۇيار.
- تسبىحىن سۇيَا چكىر.
- تقصىر اۇلنەدە اولار، اۇلدۇرنەدە يۇخ.
- تلهدن قورتارمىش تۆلکۈ تله يە دۆشىز.

- تۈيوق جۆجهسىنە خاطىئەر، قارقا ايلن قاپلاشار.
- تۈيوق ھم يومورتار ھم زىل سالار.
- تۈيوق كىمىن دىمدىگى ئىئىرىدە.
- تۈيوقلار نىنە گىر مەيىب.
- تۈيونكى اويناماقدى، يائىئىن كى ئاغلاماق.
- تۈيون، تۈي ئىئىرى وار، يائىئىن ياس يىئرى.
- تۈيوندا الک ايلن سو داشىئىم.
- تۈيپ كۆللۈكەدە چائىنىئىر.
- توک باھالانئىب قاراچىءى ساچىن كىسىر.
- توکلرىن دىيرماندا آغارتمايىئىب.
- تىكان اوْلوب باتىئىنجا، گۈل اوْل ياخايانا سانجىل.
- تىكە ايله دوست اولان، ايللرە چان دوشман اوْلار.
- تىكە، تىكە يە كۈمكىدى.
- تىكەنى دۇلاندئىرئىب، آغزىنَا قۇيۇر.
- تىكەنى قۇي انگىنە، شۇوقۇ چىخىشىن رنگىنە.
- تىكەنىن شۇوقۇ اوْزىدە اوْلار.
- تكەنى اوينادان داششاقلارىدئى.
- تكىنە بىر تۈۋىلە مالدى.
- تكىنە شبئە چىخىئىر.
- ترەلى چالىر، تۇربالىءى اوينور.
- آردىءى وار.
- تۆلکۈ قويروغۇ بۇز اوْلار، دول آرۋاد دىل باز اوْلار.
- تۆلکۈ گىرر داوازار، قوردون آدى اوْلوب بد قارا.
- تۆلکۈ لوفاسىئىنا گىئىنمز، قويروغونا سوپۇرگە باغلار.
- تۆلکۈ ئىيەنى شىرەدە قوسدورا بىلمىز.
- تۆلکۈ، تۆلکۈلۈيۈن بىلىندىرىنچە، درىسىنە سامان تېھرلىر.
- تۆلکۈنۈ درىسىنە گۈرە دوتارلار.
- تۆلکۈنۈن عرضەسىن اوخوييانا، درى بۇغاز اوْلار.
- تومانسىئىڭىدان ئۇدە قالىب.
- تومانئىما پىشىك سالما.
- تۈپبا، تۈپبا، نە تۈپبا، اوْس دوران گۇئە نە تۈپبا.
- تۈپ پولو ايلن، ئۇپولون آللاھ يېتىرر.
- تۈپ تۈحەسىز، گلىن يېنگەسىز اوْلماز.
- تۈپ دېئىبلر، تۈپ صاحابىن باغرى چاتدامىيا.
- تۈپ گئچەسى گلىن ئۇدە، ياس گئچەسى اوْلۇ ئىئىرە قالماز.
- تۈپيا گىندهسن اوشاقسىز، گۈرا گىندهسن عذابسىز.
- تۈپىدان سۇنرا حنانئى گۇئە ياخاللار.
- تۈپىدان سۇنرا تۈپيانا وېرن چۈخ اوْلار.
- تۈپيغۇن بىر قىچىءى وار.

آتالار سۆز

تۈپلايان: داود خرات

اھر

اھرى

- آغاچىن بىرى عاردىئر، بىرى ناموس، قالانى ئ تاپيا- توپدور.
- آغىللۇ باش توک ساخلار.
- آفتابا گۈرمە ئين گؤ... آفتابا گۈرنىدە خۇرولدا يار.
- آلا قارقا بورادا بالا چىخارتماز.
- آلتدا قالانىن جانى چىخسین.
- آلدىئم قۇز، ساتدىئم قۇز منه دە قالدى ئىققىلى قۇز.
- آلاه درد دە وئرىب، درمان دا.
- آلاه قاباغىنى قۇيىبدور.
- آلاه وئردىكىجە، بندە گۆمانا دوشۇر.
- آلاه ووران بندەنى، پېنغمىر عصاسى ئيلە دؤىر.
- آلاهدان قۇرخما يان، بندەسىندىن دە قۇرخماز.
- آلاهدان گىزلىن دئىيل، بندەسىندىن نە گىزلىن.
- آئىن! آئىن! قاققا ساتان گلىيدىر، وئرىن وئرىن حققىن آلان گلىيدىر
- آت مىن چاپار، حق يۈلۈن تاپار.
- آتىئم آت اولونجا، يىئىسى مات اولار.
- آج آدام اوشۇيەر.
- آج ايت، آرئىق ايتىن گۈ...ن يالايشىر.
- آجدىن چوبانا، يۈرۈلدون ساربانا.
- آجلېق اولسون، دئىيب گۈلمك اولسون.
- آخماق دا آدامدان اولار.
- آدام اوتانماسا اويناماغا نە وار.
- آدامسېزىقدان ايت بۇئۇن قوچاقلايىرئىق.
- آدئىن قولاغۇۋە دىيىب.
- آرادا كاسىئب سى...ى سىئىار.
- آرشىن گتىر بئزىوی آپار، چاناق گتىر قۇزۇو تو آپار.
- آرئىق اوز يئرىنده كۈكەلر.
- آز خىجالە، اوزۇوه بىر نؤكىر توت.
- آز يارات، آدام يارات.
- آزدان آز قىرئىلار، چۇنخىدان چۈخ.
- آغا دورور، آغا جان دا دورور.
- آغاچىء آجيء، مئييەسى شىرىن.
- آغاچىء وورسان سمتىنە يىخىلار.

- آند اىچن چىچىنىن اىشىشەينىن قىچىئ سئىنار.
- ائله توستۇ سائىب ائله بىل اىستەبىر توڭىرى توتا.
- ائله ياتىپ، ائله بىل قارا باغاندۇن فعلەلىكىدىن گلىپ.
- ائلين آغلاماغىءى، ايتىن اولاماغىءى.
- ائوه مالا ئىشىھىر سەرىپەن ئەنچىخار.
- اته وار، متە وار، اىستۇتا يۈخ.
- اتى مندن اولماسادا، سۆمۆيىھەن مندەندىر.
- اتىن چىيىھى ات گىتىرەر، چۈرەيىن چىيىھى درد گىتىرەر.
- احمد ئۆلەندى، ماحىءى (محبوبە) دىللەندى، باجارانمادئ قاچدى گىزلىنىدى.
- احمد، احمد، سەنە نە زىحەت.
- ار اىلە آروادىئىن توپراگىنىئى بىر ئىئردىن گۇئىرۇبلەر.
- اربابىئن ئوھىن آت يېخار، كندلىنىن ئوھىن عىنادى.
- ارقەش سىندۇن كىچىپ.
- ارە گىنەن اولمادىق، بخت آچان اولدۇق.
- آز يېئەرم حكىمى گۈرمەرم، دۆز دۇلانارام حاكىمى گۈرمەرم.
- اسنك اسنك گىتىرەر، حايىئف آنبارداكىنا.
- الحذر اوچ زاددان، گۈزۈ گۈئى، اوزۇ قىرمىزىئى، توکۇ سارئ دان.
- آند اىچن چىچىنىن اىشىشەينىن قىچىئ سئىنار.
- آه چىكمە، آھىن داغلارا.
- آوازا باغىندا سرگىرداNam.
- آياغىمئىز گۇء... وئرەن قېرىستانىيەغا كىچىپ.
- آى توپولاندا مىللەتھە ضررى وار، گون توپولاندا دؤولتە.
- آيىءى يۈواسىءى، آسمام اوزۇم.
- آيىءىن بىر كال آرمود اوستە مىن بىر اوپىونو وار.
- اىشىشەك اىشىشىلىگى نى داها بىرده پالچىغا باتىدېيغى ئىئردىن كىچىمىز.
- اىشىشەك جاماکىئىدان باخىئىر (عىئىنگ ووران آداما دىئەرلىر).
- اىشىشەك دە اولدۇ، پالان دا يېيرتىيلدى.
- ائل اىلە اوئور، ائل اىلە دور.
- ائل اىلە اوپى، ائلەدە اوپىما.
- ائل اىلە گلن بالا (بالا)، توئى بايرامدىر.
- ائل گۈزۈ تەرزىدىر.
- ائلە اونا دئىيىب چكىلىمە منه، چكىلىم سەنە.
- ائلە بىل دىل اوتو ئىئىيىب.
- ائلە بىل ناخىئرچىءى اليىدىن قۇددوق قورتارىيەب.
- ائلە بىل كسىك باش آپارىيەر.
- ائلە بىليركى كۈكۈ سودادىئىر.

- او زاقدا مىنیم او لسىون، ياخىندا بىرىم او لمەسىن.
- او زگە پۇ...نۇن او ستنىنده گۆچەنىر، او ز گۆچو دېتىل.
- او زگە يە آغلايان گۈز كور اولار.
- او زبزەك، ايچى تزەك.
- او زون سۆزۈن قىسasى، ايستەمىرم وسسالام.
- او زون عؤمۇر، قارا گۆن.
- او زونه گۆوهن داغ آشار.
- او س..روب هله يىندى آيئىلې.
- او ست انگى، آلت انگىنى چىئىھەتىر.
- او شاغىئىا آد قۇيىما، جاماعت قۇيا جاق.
- او شاغىئىن، سۆز يادىندان چىخماز.
- او شاق ايله او شاق، بؤيۈك ايله بؤيۈك اول.
- او غرو بىلە او س...ورور، دوغرو بوجاغا سېخىلىرى.
- او لان او لوب، كىچىن كىچىپ، آلاه سۇنکو پىشمانچىئىق وئرمەسىن.
- او لان ايش او لا جاق.
- او لدۇرمەميش درىسىنى سۇيور.
- او لمائىش او غلانا! دون بىچمە.
- او لمەسىن او يامان، يئرىنە ياخشى گلە.
- او لۇ آت آختارىئىر نايىنى چكسىن.
- الى ايله ايتىرېب، آياغىء ايله آختارىئىر.
- اليمە چاتمايان آرمود ددهم ائحسانىندا.
- اليمىن ايچى قاشىئىر. (اليمە پول گلە جك).
- اهرين اوچ آىسى قىشىدئير، دوققۇز آىنى قمىش دىر.
- او سۈزلەرى يۈرقلان آلتىندا دانىشىلارلار.
- او شىستان فعلەسى دىر.
- او قىدر قالدىق آيازا، ياماندىق قزىل پالازا.
- او هېچ پىيغىمېرىن سۆرۈسۈنۈ باشاجان او تارمايىب.
- او هولۇنو جوت جوت تىئەرلر.
- او... راغىء اىستى الۇز وئرىر.
- او جا يئردىن سى...ب.
- او چوق ئىمكىن اولار.
- او د ايله سوپىا يالوارماق او لماز.
- او رتولۇ قاپىئىن بىر عنىسى او لسا، آچىق قاپىئىن مىن عنىسى وار.
- او ز او بىندا تۆلکى بى، او زگە او بىندا مۆلکۈ بى.
- او ز چاتاغىء او ز باشىندا چاتلاسىن.
- او ز سىسى او زونه خوش گلىرى.
- او ز گۆزۈنده دىرەيى گۈرمۇر، او زگە گۆزۈنده چۈپۈ گۈرۈر.

- اىته ده بىر چۈرەك بۇرجلويانام.
- اىتى اولموش چۈبانا دؤنوب.
- اىتىك يامان اولار.
- اىچەرىسىي اوزومۇز ياندىئىر، دىشارئىشى خالقى.
- اىچى دولىدور بۇشونان.
- اىرى دۆزق بىنهنمىر، بو دا بىزى.
- ايش اىچىنە گەھەك اىش گۈرەسنى.
- اىشلەر ترسىنە ئېرلانىر.
- ايش اىشىدەن كىچىپ.
- اىگىت امك ايتىرمىز.
- اىگىت باسىئىغىنى كىسمىز.
- اىگىت يارسىز اولماز.
- ايل تزەلندى، پول تزەلندى.
- اىلان اولدۇز گۈرمەھىينىجە جان وئىرمىز.
- اىلان ووران قارا چاتىءان قۇرخار.
- ايت اولاسان، سۇن بشىكى اولماياسان.
- اىنسان گۈزدن قىزىشىار.
- ايکى آياڭىنى بىر باشماغا سۇخۇر.
- ايکى ايكىن دئىرد ائلهر.
- ايکى دلى زنجىرى قىئار، بىر دلى بىر آغىللە قۇيىماز اىپ قىرىئلا.
- ايکى گۈزۈم ده بىر قۇزو اوستىدە.
- بئچەم قاچىب، اوزۇم كى قاچمامىشام.
- اوئلۆ دايسىئىجا دانىشمازلار.
- اوئلۆ دوروب مردەشۈرۈن اوزۇنۇ يۈيور.
- اوئلوب مچىد قاپىئىسى، نە يارماق اوئلور نە دە ياندىئىرماق.
- اوئلۆمە چارە يۈخدۈر.
- اومىما! بارماغىمدىئىر.
- اوئن، بىش ده اوستۇنە قۇيى اولىسون اوئن بىش.
- اوئنون آت گىتمىز يۈللارى چۈخدۈر.
- اوئنون باشىندان حالوا اىشىسى گلىرى.
- اوئنون بىر آز فرمانى چالائىر.
- اوئنون چورقۇمۇش اىپى اىلە قويوتا دۆشىمك اولماز.
- اوئنون دا دفى دؤنوب.
- اوئنون داي آتى سودان كىچىپ (چلىيى چىدىن چىئىخىپ).
- اوئنون دۈرددە وئەرەجە ئىي، بىشىدە آلاجاغى ئۈخدۈر.
- اوئنون گۇ...ندە آغ تۆك وار.
- اووهورتىلار ئاتىيبدىئى.
- اىپ قىرئىلەمئىر، جان چىخىمئىر.
- ايت ال چكىر، ايندى ده تولا ال چكمىر.
- ايت كۆرسىكىدە ياتىئىب.
- ايتلر اوئوروب، كۆچۈكلىر هوّرور.

- بو قولاغىندان آل، او بىرى قولاغىندان وئر گىشىن.
- بو گۈن ايتى وورسان قالاقدان ائشىيە چىخماز.
- بو گۈن بولامائىز وار.
- بو گۆنۈن ايشىنى صاباحا قويمىا.
- بۇنۇۋەدن اىرى اولانئىن باشئ عرشە دىسە دە قىيل دى، كى قىيل دى.
- بو زورنا او زورنالاردان دېيىل.
- بۇش سۆفرەيە صلوات اولماز.
- بۇلۇلۇن اوخويانى قىسىدە اولار.
- بى باغلى چىئىخىدىئير.
- بىر آروادىئىن اىكى كىبىنى اولماز.
- بىر الدە اىكى قارپىز توتماق اولماز.
- بىر تىكە چؤرەك اولدۇ(ايتدى).
- بىر تىكە چؤرەك اووسانايى دوشدو.
- بىر دلى مىن ائۇ يىئىخار.
- بىر قىرانا گوللە آتىئ.
- بىلەمىشىدىم، آدىۋا بىر قدىر آغاچىء اكىدىم.
- بىلەمىرم توتماز، آمما توتسا نە اولا?
- بىلەمىرم تىكەسى كىمدەن دوشوب.
- پارچا آغزى ايلە بۇتۇۋ كۆفتە قاچىرىدىر.
- پالتارئ هر كسىن اينىنە تىكىرلر.
- بئز تومان تندىرە گىرمىكىن پىسدىر.
- بابلئ بايئىن تاپار، تورشولۇ قابىن.
- باجاناق باجاناغى ئۈرەنە گۈ...قاشىئىنار.
- باجىئ اىصفاھاندا اوسمى...وب، نارئىن ئىن يېل آپارئىب، اىرىسىنەن سەنە چۈرەك پىشىرىمىش.
- بارماقىئى كىسىهەيدىلر خېرىم اولمازدى.
- باشئ گۈ...نە آغىرلىق ائله تىر.
- باشماقچىنەن باشماغى ئېرىتىق اولا.
- باغا ئېرىيەنمەئىرىدى، بالاسىن دا دايىئىنا آلدئ.
- باغىم وار، نەيىم وار، نەيىم وار، تومان باغىم وار.
- باڭىھۇ هەواخت سودان توتسان تزەدىر.
- باھالىق بىر اىل گىنەر، تۆھىمى مىن اىل.
- بت-برەنى باغلايىب.
- بىزەنیرم خانىمدان قۇرخورام، بىزەنميرم آغادان.
- بو ائودن ائۇ اولماز، دۇلدۇر قابىء (قىلىرى) بىر دە وئر.
- بو اوئىنان دا قالان دېيىل.
- بو ايشىن اىچىنەن اۇلۇ إلى چىخاجاق.
- بو اىلکى سئرچە، بىلدەركى سئرچەيە جۆك جۆك ائىرەدىر.

- تۇيوق نه قىدەر كۈك اولسا، بىر چىنگە توڭدۇر. دەۋە نه قىدەر آرىق اولسا بىر ائشىشى يە يۇڭدۇر.
- تىتەرەمەدن يائىشىماسان، قىئىدىئىر مايا راضىي اولماز.
- تىتەرەمە قىچىئىم، آلماسان دا وئرەجىسىن.
- تىئيلاتام ايسلاندىئى.
- تكىنە داش آتىئىب.
- جانىءى ايلە الله شىير.
- جانئىنا بىرە داراشىئىب.
- جەھد ائلە دوست قازان، دوشمان اوْجاغانىن باشىئىندا.
- جەھد چارئىق يېش تار.
- جەھنەنم جىرقۇلو، ائشىشكىلر سالامات گلسىن.
- جۆتچۈر دئىدى: بو گۈن جوت اولماز: نۇوا مىين نۇرسە دئىدى: هەنج صباح دا اولماز.
- جوتە گەتمىز اوکۆزۈم، اىشە گەتمىز اوغۇلوم اولسون.
- جوماسىئىنا بىر ساققا.
- جۆمە آخشامىءى اوئلۈرلەدە آزاددىلار.
- چاروادار ائو اولماز، قۇنىشىنۇ درد اولدۇرەر.
- پايئىز گىردى، قىئىش گىردى، پايئىز چىيخدىئى، قىئىش چىيخدىئى.
- پۇ... نەدىر كى كۈلگەسى نه اولا.
- پۇ... دان كومپوت دۆزەلدىر.
- پولو چىنخىنجا، جانىءى چىنخىئى.
- پىس قۇنىشۇ آدامىءى وار - دۇولتلى ئىلەر.
- پىشمىش آشا سو جالاما.
- پىشىك كىمى دىوارا (آغاچا) دېرماشىئىر.
- پىيىدا آتلەي يَا گولمەسە باغرى دۆشر.
- تئز آيئىلېسان، گۈزلە شاختا وورار.
- تارىءى كىشى سوزەيەنە دوشۇبدۇر. (چۈخ ياغىش ياغاندا دئىھەرلر).
- تارىءى كىشى يە چۈرەك آپارىئى. (او زون آداما دئىھەرلر).
- تارىءى بىر قاپىنىءى باغلاسا، آيرئىسەن آچار.
- ترەزىنин آغىر باشىءى آپارار.
- توپۇرجه يىم يىرده قورۇيۇنچا گل.
- توپۇرۇرسىن گۈيىدە دۇنور.
- تۇنخون آجدان خېرى اولماز.
- تۇرپاگىن اۆزۈ سۈيوق اولار.
- تۇرپاقدان پاي اولماز.
- تۇيدا داعۇ اولار.
- تۇيدان سۇنرا قىند گىتىرەن چۈخ اولار.
- تۇيوق گىندهر، پۇ....و دا اۆزۈ ايلە گىندهر.

- خۇرۇز اولماسا، سحر اولمۇر؟
- دئىهەسن بويىنۇزووون دىبىي جىيجىشىر.
- دئىهەسن يىننەدە پىشىك آسىئىئىپ.
- دابانلارىن چكىپ لەر.
- دار گوئى...مە گىرىپ كېيەن سىسلەمە.
- داش..غىينا قاتما باغلايىئىلار.
- داشىئىن آغىرى ئۆز يېرىنەدە قالار.
- داغلار اوچالىپ، يا رحيم قوجاڭىپ.
- داغىن ئۆستۈنە آرتىماسا، داغ دا قالماز.
- دام ايلە شام آراسى ئەنەن لازىمدىر.
- داها آفتاتاپيا لافلافا دئىپير.
- داها اۆز گۈزۈمەدە اينانمئرام.
- داها اوْنۇ گۈرەنمىسىن، اوْ دا بوبىدور يازدا گلر.
- دده اولارسان دده قدرىنى بىلرسىن، ننه اولاسان ننه قدرىنى.
- ددهمىزىن مالى شىرىكلى دوشۇب.
- ددهن حامامدان صابون اوغۇرلايىئىپ آپارىيىلار شهربانى يە.
- ددهن سوغان، ننهن سارئىمساق، هارادان اۇلدۇن گۆلمە شىكى يارپاخى.
- ددهۋىن آغزىنا آرئ پۇ...و اولسۇن.
- درىادا قىزىئىل بىالىق اویناىيئىر.
- (شۇمشۇرۇدۇر).
- چاناق آل اليوا سوت گز، توخوم آل اليوا يئر گز.
- چوبانىء اوزۇندىن اولانىئىن، قوئيونسو ائكىز دوغار.
- چوبانىئىن داياغىء گلىنин آياغىء.
- چوخ محبىتىن مرض عملە گلر.
- چوخ خاسىء چىخىمادىء، شالوارا وېرىدىك.
- حايىف كى مەد اىيىتلىر قوجالا، نامىدە گلە مەد اىيىتىن باج آلا.
- حاق سۆز آجي دئىر.
- حاق قاپىء دا، ناحاق گىرەر اىچەرى.
- حورق، حورق چىخ دامى كورق، اوئىناش بىر اولار نەكى بىر سۈرق.
- خالامدان بىر شئىء اىستەرم، وئرەر وئرە؛ وئرەز وئرەز.
- خالامئىن داش...غىء اولسايدى دايىء دئىهەردىم.
- خالان گىنديپ مەنندە، تاماشا دئير گلنە.
- خالاوىء دوهەر قۇۋىسون.
- خالقىن تاسى دامدان دوشىنە، اوْنسۇن اۆزۈ دامدان دوشۇب.
- خالق دۆنیانىء اىكى اللې توتسا، بو دئىرە اللې توتوور.
- خليل جليل دائىسى گلىر.

- دۆنن قاقا ايدى، بو گۈن باجىء اولدۇ.
- دۆنەنى ئېتىلردىن، دىء بولۇنى.
- دۆنیا اولۇم - ايتىمدىر.
- دۆنیادا ائلە اوشاق اولاسان.
- دۆنیانى نە جۆر توتسان او جۆر گىندر.
- دىيل ياخالار(يَاھالار)، دوغۇرسونو سۈپىلر.
- دىلى ياغلىء، الى باغلىء.
- دىنج اول، دىنج اولاسان.
- دىندىرمه دمىرىچىنى، درد دئشىرەر اىچىنى.
- دىنەمەيەنин دە دىنەنى وار.
- روزوسو دارى، چۈۋالىء سىبد.
- زىر قدرىن زرگەر بىلەر، نە دلى دىوانە.
- زور گىلندە فت (فند) باجادان چىئخار.
- سئىرچەيە دئدىلر: گۈئ...وھ بولۇرە.
- دئدى: ياراشسا نە دئىيرم.
- ساخلا كۆچۈك، گىمire باش؟!.
- ساغ اولسون، صىداسى ئىلىملىكىن.
- سامانىقىدا اىينه آختارىئ.
- سىسى دوشمن، سىسىز دوشمندىن ياخشى دئىر.
- سن آتلئ من پىيادا، هارادان اولىدوق ھم پىيالا؟
- سن اوخودوقلارىيئ من يازمىشام.
- سن اولۇنچە دوشمانىئن اولسۇن.
- دىمىال آيرىلەيىق گىتىرەر.
- دلى اينك وئردىيى سوتۇر جالايار.
- دلى چائى قىئراجىندا گزەر.
- دلى دلى دىنسە، آغىللەي دەۋەسىز ياخشى دئىر.
- دلى نىن سوغان يىتىيى دە دلى دىر.
- دەمير قابىئىن دا تاختا قابىئىا ايشى دۆشىر.
- دوه دىزىنى بىيەنیر، هەرە اۋزۇنۇ بىيەنیر.
- دوه ساتان كوشىشك آلانماز.
- دوه گۈرددۇن، قىيىئى دا گۈرمەدىن.
- دوهچى ايلە آشئىنا اولانئىن قابىئىسى گئن گرەك.
- دىيرمان دولوسو اوستادان سا، نۇو دولوسو سو ياخشى دئىر.
- دىيرمان نۇوبەت ايلە.
- دىيرمانىئن ياراشىغى توپرا با داغار جىقدىئير.
- دۆز آدام دۆز يىرده قالار.
- دۆز اينجهلر، قىرەيلماز.
- دۆز يېول آدامى ئىۋار.
- دوشاب آلدەيىق، مۇرابا چىئخدئ.
- دۆغانى بىز ائلەدىك، ياغىش آيرى ئىرە دۆشىدو. (ياغىدئ).
- دۆولتلىنىن بارماغان قاناسا، كاسىب اتەيىن يېئتار. (جيئار).

- سۇز دانىشىرام، سبد گۈءەندەن گىلاس
تۈكۈلمۈر كى؟
- سۇز سۇزۇ گىتىرەر، آرىشىن بېزى.
- سۇز وار ائۇ اىچىنەدە، سۇز وار ائل اىچىنەدە.
- سۇزۇ ساققىز كىمىمى آغزىندا چېئىنه يىير.
- سۇزۇ ساخلا يېرىنەدە دىء.
- سۇغانى سۇپۇرسان سۇپۇرسان، داها نىيە
آغاڭايىرسان.
- سۇفرەدە چۈرەك اولماسا، اىتە چول ائلە.
- سۇن كى پىشمانچىلىق داها فايدا وئىرنز.
- سۇئىمە قول آتامى، سۇئىمە يىم بى آتاۋىئ.
- سۇپۇمۇز بىر آرخا گئتمىر.
- سۇپۇن شىئىلتىئىشىنا قۇلاق آس.
- سۇئىمك راحات، تىكمك چىتىن دىر.
- سىء... آلتىئىندا قالار، سۇز آلتىئىندا قالماز.
- سىء... مايتىر كى قارنىئىم آجار.
- سىء... مەدىن نفس چكىرىم.
- سىء... يىمين اتىنى يىتىھەرم، قىساب مىتتىنى
چىكىمەرم.
- سىچان يۇواسىئىنا گىرەنمىردى بىر سۇپۇرگە
دە قويىرغونا باغلادى.
- سىن سىز ائشىشى جۆت جۆت مىنرلر.
- سككىزىيە دوققۇز گىتىرمىش.
- سەن گۈرددۈيۈن آغاڭالارى، كورەكلىك
كىسىلەر.
- سەن مەھىنى كىس.
- سەندەن پەلەوان چىخماز، اوستۇ باشئىۋى
جىيرما.
- سىنى آدام ائلەتىنجه، اوزۇم آداملىقىدان
چىئىخدىئىم.
- سىنин اوغلۇندور؟ بىلەيمىرم، نەسىنەندىن
سۇرۇش.
- سىنин جىيىن منىم جىيىم، منىم جىيىم اوز
جىيىم.
- سىنин سىء... يىن دورونجا منىم گۈءە... مو
كۆلک آپارئىر.
- سىنин كى سەندە، منىمكى مندە.
- سو آخار يۈلۈن تاپار.
- سو اولان يېرده تىممۇم باطىلىدىر.
- سو باشدان بولانئىقلەيدىر.
- سو بىر يېرده قالسا اىتىلەنر.
- سو گىتىرەن دىئىلەدىن، گىلىفلىرى ياش
ائىلەدىن.
- سۆتلىقۇيۇنۇ سۆرۈدن چىخارتىماز لار.
- سۆدۇيۇ كۈپۈكەنئىب.
- سۆرۈدن اوزاق دۆشىن، قۇيۇنۇ قورد آپارار.

- شئر قۇجالاندا، تۆلکۈر اونۇن داش...اغىلا اوپىنار.
- شالۇارئينا گىوه دوشۇب.
- شاه خانىم اولسۇن، تئز اولسۇن.
- شجاعتىن آغرى باغانسىن.
- شەھرىلىنى ات اولدۇرەر، كندلىنى ايت اوئلدۇرەر، ائلاتىء آت اوئلدۇرەر.
- شوخلوغون آخىرى داعوايا چىكى.
- شوربا ايله داغىيان ئوھى، كۆفتە پىشىر تئز داغىلسىن.
- صدىر دۆيىسۇ باش آغىرسىء گىتىرەر.
- صلوات گۆجه باغلىء دىئر.
- طرف خانىئىغا گئدىب. (قىيانانا ئوھىنە قۇناق گئدىب).
- عارىئ يېئىب، ناموسو دا دايىسەنە شىلەلەيىب.
- عالم بالا دؤنسە، قارقا خۇرەيىن تانئير.
- عالىم عالىم ايله، كىچىل خاتىم ايله.
- عزرايىل ايله پاسور اوپىنائىرام.
- عقرب كىمى قويىرغۇنو بئلينە آتىب (هېرسىلەنېب).
- غذانىء بىشىرن يىاغ اولار، گلىنىن اۆزۈ آغ اولار.
- فرلى جۆجه يومورتادا جۆككۈلدەر.
- فرهاد اۇلۇب، كۆلۈنگۈنۈن سىسى گلىر.
- فقط ائلۇم گۇنۇمۇ بىلمىرم.
- قاپىءان گلىر، باجادان گندىر.
- قاراکىنин اورتۇيىزدۇر (يۇرۇقان دؤشەيى دىير).
- قارا يىئر عىئىيىوئ اورتسۇن.
- قارداشىن نىجە آدامدئير بىلمەتىرم، ھەلە يۈلداشلىق ائلەمەمېش.
- قارقالار بىزىمدىر، يۇمۇرتاسىن گۇئرمەدىك.
- قارقايا دئدىلر يۇوان بلەنىدىر، بىر آيرى ئىووا قور. دئدى بو گۇء.. كى، مندە وار ھارا گەتىسم بلەرم.
- قارئ بولوت يېئىر.
- قارئ سىي... يىلندىن سۇزرا تومان باغىنىء برک باغلار.
- قارئ ننه ايش تۇنخويور.
- قارىشقا تو توب دەۋەمنى مىنیر.
- قارئئىن بىشىشتىن ساواى ئەرارسىء وار؟
- قازانىئين دىبىنى يالايانىئين تۇيۇندا قار ياغار (قاژماق يېئىهنىن تۇيۇندا قار ياغار).
- قاسدان باسېرسان، ائلە جئىركى، ياماق توتسون.
- قاشىئن غىئيتىنى گۈزە ائلەتىرم.
- قاتىئرا دئدىلر آتان كىمىدىر، دئدى آنام آتدىر.

- قۇناق اومووغون يىئدى.
- قۇنادان سالدئيرماق قىيمىتدىر.
- قۇونۇنۇ گۈرددۈم، سىئى...دى خىيالارا.
- قۇى بېش شاهە دا اوْنا چىخسین.
- قويىدا سو اوْلماسا، قىراقدان اوْنا سو تۈكۈك كار وئرمىز.
- قۇيۇنۇ كىسمەمىش، درىسينى سۇبۇر.
- قىرىمۇز ئآلما چۈلاق الدە.
- قىرىمۇز ئوكۇزۇن جانى ئىزازا قىزازا چىخار.
- قىز ائۋىننە پىلىۋۇ سۆزۈلۈر، اوغىلان ائۋىننە دۇداق بۆزۈلۈر.
- قىش اولاندا دېئىر چۈل تۇنۇيور، ياز اوْلاندا دېئىر: نىليلەتىرم، هر دىۋارئىن دىبى بىر ائۋىدىر.
- قىشدا بايىق گۈئىلۇ اىستەيەن، گەرەك گؤ...ن بوزا باغلاتى.
- قىلىنج قىنئىنى كىسىز.
- كېچن گۆنە گۆن چاتماز، سالاسان گۈزى گۆنە.
- كېچلە دئدىيلر باشىئىئى يودون، دئدى بلى يودوم، دارادئىم دا.
- كېچىنىن گؤ...نە آراق تۈكىسن، گىڭىردا قورددان دەدە مالى ئىستر.
- قالسین گلن خمير- چۈرەيە.
- قان ائلهين قان ائلهييىب، خبرچى قان ائلهمهييىب.
- قەھەپى شوخلوق ائلهسە، موشترىينىن سى...ى قىلاندا اوئىنار.
- قوجانىئىن صىرى آز اوْلار، اينتىظار ئەچۈنخ.
- قورخوسوندان سىچان دلىيىنى ساتىئىن آكىر.
- قورد اوْرەيىي ئىئىيدىر.
- قورد گۈرمك ياخشى اوْلار.
- قوردىن سۆمۈك اسکىك اوْلماز.
- قوردىن بىر شىئىن يىئەتىيدىر كى.
- قوردىلاما، قوردو چىخار.
- قورددان اولان قورد اوْلار.
- قوردون اوْزۇ آغ اوْلسما، نىيەن كىچە گۈزىر؟
- قوردونان قىيامته قالار.
- قورود ازەريك، اوْنا دا دۆزەريك.
- قوش جۈرۈ ايلە گۈزەر.
- قوش گۈرنىدە قاناتىئىن، سىچان گۈرنىدە دىشىنى گۈستەرير.
- قولائىئۇا قورقوشوم دۈلسۈن.
- قولاغىم گلىر.
- قولتوغونا قارپىز وئرمە.
- قولناتق ئۇ صاحىبىنىن دەۋەمىسى دىر، هارادا خىئىرتىسا اوْرادا خىخار.

- گلين داشىء آغىز اولار.
- گؤ... اوپىكىن آغىز مئندار اولماز.
- گوبەيىمى كىسەنەد بوراييا آتىيىلار.
- گۈرۈلن ايشدن گۈل اىيىسى گلر.
- گۈز گۈردىيۇنندن اومار.
- گۈز گۈرمەسە اوز دئنر.
- گۈزه گلمەين گلىنىن سالامىء دا آجىء اولار.
- گۈزەلىن آلماغىء چتىن دير، ساخلاماغىء آسان.
- گۈل ايدى ووردو چىچك ده چىخارتدىء.
- گۈن قىزدىء، جىن قىزدىء.
- گۈندۆز شام(شمع) ياندىئان، گىچە شامسىز(شمع سىز) قالار (قارانلىقىدا قالار).
- گۈنۈ باجادا، سوپىو كۆزەدە گۈرۈبدۈر.
- لارئ خۇروز يارئ گئجه بانلاماز، آنلامازا هر نە دئىسن آنلامايتىب آنلاماز.
- مچيد داغىلىسا دا منبىيندن بىللى دير.
- محېت گۈزەدە اولار.
- من اولسايدىئم، ايکى فارنىئم اولسايدىء، ايکىسىنى دە يېرتاردىم.
- من چالدىغىم بالابانىئىن سحر سىسى چىخار.
- من سىنىن واختىئىندا حامامدا لوٽ گزەردىم.
- كار ائشىتمىز، ياراشدىئىرار.
- كاسىئىن اىلدە نە قىدر جەھنم پولوسودور.
- كاسىئىن بختى كىمى ياتىيىدئير.
- كاسىئىن خستەسى، وارلىئىن قحبەسى بىيلىنمز.
- كسىك باش سوئيلەر اولار.
- كەنگىر قازانىئىن دىيىنه دېيىب.
- كلک كلک، دايىءيا دا كلک؟
- كىنده تزە دللەك گلىپ، كاكىئلى ئياندان قۇيور.
- كىندي تانىئىمير، كادداسىئىن (كىدخداسىئىن) خبر آئىر.
- كۆتك بەھىشتىدن گلىپ.
- كۆر گۈزدىن ياش اوママ.
- كۆرپۈ سالدىقى، گۈ... آخرىئىسي بىزە قالدىء.
- كۆزەنى باغلامىشىق.
- كىليم، گە هەنج ايشدىر، اوركىن توخوماق چۈخ ايشدىر.
- ككلىكى آزىيىدئير.
- كۆرپۈدن كىچىنده گۈ... گۈ... دىيمىشىك (تانىش اولموشوق).
- گەت آغزىيەئى صلوواتلا (سويا چك).
- گەچ گىلدىن، تئر اوئيرەندىن.
- گاه ائىش اولار، گاه يۇققۇش.

- منى گۈرنەدە ائلە بىل ننهسىنин اويناشىئىنى ئىغلىتىام.
- هارادان گلىرىسن ماچاندان، ياراشئير قىچ-
- هامىئىسى سىنин اولسىون (چىرىتىن آداما دئىھەرلر).
- هامىئىنى لئى ووردو، بىزىم كىمى تۆكۈ داغىلان اولمادى.
- هانكى ئىنجىھ سحر اولمايتىب.
- هاواتىا مئە گىلنده سارائىنئىن (آد) جانئ چىخار.
- هر ددهسىنин گۈزۈنۈ چىخارданا كۇر اوغلو دئىمزلر.
- هر شئى اينجاهلىشىنندن، اينسان يۈغۇنلۇغۇندان سئىنار.
- هر كىس اوز ايشىنىن آشارىنى بىلەر.
- هر كىس بىر كىشىنىن اوغلودور.
- هر نە ايشە ال قۇزىور، قىلىپئى اليىنە قاڭىر.
- هەرنىن آغزىندان بىر ھاواڭ گلىرى.
- هەنە آغزى سوٽ ايشىسى وئرىر.
- هەنە بىبەدىر، سو اىستەتىر.
- منى گۈرنەدە ائلە بىل ننهسىنин اويناشىئىنى ئىغلىتىام.
- موْفته سىركە بالدان شىرىيندىر.
- موللاتىئىن جىبيئە بىر قىران پول سالسان، اگر چىخاردا بىلسىن.
- مىلابىئىچىنە دوشوب.
- نىچەسەن قانمايام، قالاسان يانا-يانا.
- ناخېرى ئىتىرىپ، آلا دانانى ئاختارىپ.
- نامىدە بىل باغلاما.
- ناجىبىه (قرەقۇلا) بىلىك وئىرىدىلر، ننهسىنин امچەتىنى كىسى.
- ننهسىنин امچەتىنى كىسن لىرىدىر.
- نە آچىئى (آچىئى) نە ياغىنى (ياغىر)، ائلە چىزەلەتىر.
- نە اوستىدە اون اولدوق، نە آلتدا كېك.
- نە ايتىرىپ نە ئاختارىرسان؟
- نە دالىءدا درىز، نە قاباقدا زەھى.
- نە مندە قويىرۇق داغىئ، نە سىنە اوغۇول داغىئ.
- نۇختاسىئىن قىرىپ.
- نورى ئوودە؟ بلى! قىزىءدا ئوودە. بىس اوندا نور على نور اولدو.
- نؤكراولما، آغا اول اوز بندىنە.
- هېچ بىر بىتىم دە يۈخدۈر.

- ياي گۆنۈنۇن قاباغىندا، قىزىم اوْتۇرسۇن اوْغلو قوجاغىندا، ياز گۆنۈنۇن قاباغىندا گلىنىم اوْتۇرسۇن قىزىم قوجاغىندا.
- ياي گۆنۈنۇن آغاارتىسى، قىش گۆنۈنۇن يواڭىغى.
- يايدا آېرانسىز، قىشدا يۇرقانسىز.
- يايدا باغدا، قىشدا حامامدا.
- يايدا تىرلەمەنلىقى قىشدا سۈيوق وورار.
- يو خو گۈرۈسىن خىتىر اوْلا.
- يوخودا سو گۈرمك آيدىنلىق دىئر.
- يۈز آجىنى بىر شىرىنە او دورام.
- يۈل قىراغىندا، سىئل آغزىندا چۈرەك اوْلماز.
- يۈلا نىردىوان قۇياق.
- يۈلا يۈلداش لازىمدىر.
- يۈلا كۈرپۈ سالاق.
- يۈلچۈ يۈلدا گىرەك.
- يۈلداشىن قارا باغدا.
- يۈمۇرتاسى ترسە گلىب.
- يۈمورتايىان تۈيۈغۇن باشىن كىمىزلىر.
- هله پۇ...نون اوستۇندن دورمايىب.
- هله گىرەك يۇز ايل قانقال اوْتلايا.
- هلهلىك اوْلدۇ ھمىشەلىك.
- ووران اىيىت (آدام) دايىئىئينا گىيەشمەز.
- يئتن اولر، اوتن اوْلمىز.
- يىددى درەنин سوئيونو بىر بىرىنە قاتىئير.
- يىدىيىن سىء...مايىب (آغىر شىئىه دېيەرلر).
- يئر يالانى، يۇخسا گۈئى يالانى ؟
- يئنەدە قئىنەمه يە سىغىر اتى.
- يئكە قارئىن آدامىن دۇستو اوْلماز.
- يا اوْزۇ گلر يا دا نامەسى.
- ياتارام يَا آللاد، دورارام اينشاللاه، دورانىسام اشهدان لالە الا الله.
- ياتماقدان اوْلمەدى، اوْزۇلدۇ اوْلدۇ.
- ياخشىلۇق ايتىم.
- يارالىء بارماغا ايشەمیر.
- ياس يىشى آختارما، ارىيۇن شالوارىئى ئىك.
- ياشادان ياشايار.
- ياغلىء اليوى اوْزگەسىنین باشىندا چك.
- ياغمايىب بىتمەيىب.
- يالانچىنى قاپىئىنادىك گىرەك قۇوماق.
- يامان گۆنۈن عۆمرۆ آز اوْلار.
- يانmasa يانماز، يا اته گلە يا يىتىلە.

شەكىرلى آشىق حسین

(1811-1891 ميلادى)

جود دربندى

آشىق حسین قوربان اوغلو 1191 گوتشىش ايلينده، قانانلى كىنى، شامخۇر ماھاڭىزدا قوزئى آذربايچاندا، دونيايا گلېپ و 1271-دە قالا كندىنده، گىندهبى ماھاڭىدا دونيادان كۈچۈبدۈر. او ايگىرمى ياشىيىندا آشىقلىق صنعتىنى شاعير كبلە قوربان كى، شئعرده مجنون تخلۇص ائلردىش، اوئىرنىب، آشىقلىق درسىنى اوندان آلمىشدىر. آشىق علسىگىله دوستلوق ائلهتىب و اوونولا دئىيشىپدىر. بو آشىق اووهچولوغىغا، ياخشى آت چاپىب و گۆللە آتماغا معروف اولمۇشوموش.

شئعر و آشىقلىق ساھەسىنە مىنه (1000) قىدرە مۇختىلف قوشمالار يازىب و افچ داستان يارادىپدىر و بو وضعىيەت دە چۈخلو شاگىردىلر بئجرىپ كى، تانىئىمەش لارىندا آشىق محمد بورچالى، آشىق چارداخلى، آشىق مىكىش، آشىق پناھى آد آپارماق اوڭار.

آشىق حسین شەكىرلىنىن شاعير بىگ چوبانىلە دئىيشىمەسى اوپىلارىن آشىق قوّدرتىنە اورنىكدىر و ايکى مۇختىلف كۆلتۈرە و دونيا باخىمئىنا ايشارەدە دىر كى، بىرىسى كاينات- اركان فلسفەسى نە و او بىرى چۈپانئىن دونيا وارلىغى و تىخصۇرۇ قۇيۇن باغلىيدىر.

«دئىيشىمەلر»

آشىق حسین:

مندن سلام اولسۇن دوران چوبانا
گل ايکىمىز، بو جاھاندان دانىئىشاق
هانسى گۈنده دونيا برقرار اولدۇ؟
يىردىن، گؤىدىن، آسماندان دانىئىشاق.

بى چوبان:

مندن سلام اولسۇن آشىق حۆسئىتىنە،

گل اىكيمىز بو قۇيىندان دانىشاق.

بئش يۈز قۇيىون بير ياتاغا سېىغىشار.

شۇرا كىتىن، بىيتاباندان دانىشاق.

آشىق حسین:

حاققىئىن درگاهىندان كىم قاچان اوْلدو؟

كىمى هۇندۇر اوْلدو، كىم آلچاق اوْلدو؟

كمىسىتەلردىن كىم قۇچاق اوْلدو؟

روستىم-ى زالىدان، قەرماندان دانىشاق.

بى چوبان:

منىم پەھلۇانىئىم قۇچدور، قۇيىندو،

قارا قۇيىون سۆدۇ ياخشى اوپىوندو،

آخساغىئىن درمانىء داڭدىء، دۆيىندىء،

سا غالماسا او قىتراىندان دانىشاق.

آشىق حسین:

كىمىدى دۆنیانىء بئش اللى توتدۇ؟

كىم كىمى جىنّت دن آتىئىب قۇولاتدى؟

كىمىدى دىنى نى دينارا ساتدى؟

معرىفتىن، گۈزەر - كاندان دانىشاق.

بى چوبان:

چۈخ بد اوْلار آغ قۇيىنون كۆرەسى،

اوونشار وئرمىز ترس قومراڭىن مەممەسى،

اولماز قاچاق قۇيىون چوبان گۈرەسى،

قوزوسونو آلماتىندان دانىشاق.

آشىق حسين:

آشىق حسين آدلئ دىلە گلمەدى،
گىتىدى گۈزىل سۇنام گۈلە گلمەدى،
چۈخ چايىشىدئىم، چوبان الە گلمەدى،
دئىيم، بلکە يۈل - اركاندان دانىشاق.

بىچوبان:

اجل قوشۇ گىلدى كىچىدى قارشىمدان،
آب-ى نىيisan جار اولىدو گۈز ياشىمدان،
بىچوبان دا: گل آچىل سىن باشىمدان،
نه ايسىرسىن وئرىم، اوىندان دانىشاق.

آشىق حسين شمكىرىلى نىن آشاغىدا گلن قىقىلېنى، كى رحمتىك آشىق علسىگر
اونا جاواب وئرىب نظرىنىزه چاتىئى:

وئرىب

بوگۇن بىر حىنپىانات گۈردىم، زىبور كىمى شان وئرىب،
خۇرەپى يېڭىك ايلە گلىر، نفسى دومان وئرىب،
دېندىرىرسىن دانىشىماغا، نالە وئرىب آسمانا،
نه يېرىدى، نە گۈيدىنى، صدرى اوستە يان وئرىب.

*

بىر باشئ وار بىر آياڭىء، گۈر نىچە بارماغان ئار،
ايکى قولو، بىر بوغازىء، تك بىر جە دوداغنى ئار،
ايلشىيدى بىر مقامدا، نىچە مىن اووللاڭىء ئار،
ائشىدىن سىز آى حضرات، هە گلەنە نان وئرىب.

*

گل بىچارا آشىق سؤپىن، قىيل درسىنى مۇختصر،
آب اوونا كۆللو اولاندا، اولور دلى، دنگەسەر،
ائشىدەنلەر، فيكىر وئرىن بى سۈزۈمە سېرىپەسەر،
اگر كى ، عاواام اولماسا، صىدقىنە گۆمان وئرىر.

*

عاشىق علسىگىرىن جاوابىءِ و قىفىل بىندى آچماسى:

گلنده اوستاد كلامىء كۆھنە يارام قان وئرىر،
مۇۋجە گللىرى بحر-ى چىشمىم، قطرە-ى باران وئرىر،
دانەنى توپاق اىچىنە گۆئىردىر كان-ى كرم،
بىر جوٽ ملک موقرىدىر، بىزلىرە ارزان وئرىر.

*

شىندان دان دن گلمەيتىنە دۆشىر بىر قىئىرى حالا،
دهانىندان آتش قالخار، آه چىكىر قالخار نالا،
قضىبىندن لنگر وئرەر، گاه قاباغا، گاه دالا،
هائى وئرىدىكىجه آلۇو سېپىر، دود قالخىر، دومان وئرىر.

*

هايدىء كولا، خىنچىزىر اوغلو، شىمىدى دورما قارشىدا،
پاشۇل كچۈرت، ايدى دوراك، سىنى وئرەم ياد سودا،
اوخورام «انا فتحنا»، مطلب آلالام ياخودا،
شاھ-ى مردان نۇڭرىيەم، درسىمى پۇنھان وئرىر.

*

آنلاماز نادان اىشىدىسە، دئىھەر ھزىياندىء بى سۈز،

اھل-ى عىرفان مجلىسىنده لعل مرجاندى بى سۆز،
موختصرى، تۈركۈ زبان، بىل «دېگىرماندى» بى سۆز،
آب، شجرە، آهن، سنگە، گۇئر نىچە جۇولان وئرىز.

*

سۇرۇشور آشىق علسىگە: درسى كىمدىن آلمىسان؟
ناحاق يېردىن ساز گۇئتۈرۈپ، خالقا قۇوغغا، سالمىسان،
اوچ كلمە سۆزدىن اوئترو سىنى، معطل قالمىسان،
ناحاقدىء، ایران تاتلارىء، مىكايىلە، دۇۋەران وئرىز.

قایناتق: آذربايجان آشىقلارىء و ائل شاعيرلىرى

چاپ ۱۹۸۳: باكى: عىلم نشرىيياتىء.

آلقيش لار

توبلايان: فريدون محمدى

- آللاد گۈيلىقۇن سئىنيدىرسىن.
- آللاد هر ايکى جاھاندا عزيز ائلهسىن.
- آللاد ياخشى يۈل وئرسىن.
- آللاد يامان گۈزدن ساخلاسىن.
- آللادىن بىرلىشىنە آمانات.
- اوغلووم، سنى مىن بوداغ اولاسان.
- باشئۇ خىتىير.
- بىز يېدىك، آللاد آرتىرسىن.
- تۈرپاغى توتدوقجا قىزىل اولسون.
- تۈرپاغى سانى ياشاسىن.
- خىتىير قابائىزا چىخسىن.
- دوشمانىئۇئىن گۈزۈ چىخسىن.
- گىچەنiz خىتىيره قالسىن.
- يۈلون پامېق اولسون.

قارقىش لار

- آغزىن تۈركىلسون.
- آغ گۆنە چىخماياسان.
- آللاه بىرتكىن كىسىن.
- آللاه جاتىۋىئ دۇققۇز قىسطا آلسىن.
- آللاه كۈلگەھى يىرە سالماسىن.

اردبىل - چاناق بولاغ كندى

- آللاد آچىق يۈل وئرسىن.
- آللاد آخىرىيەن خىتىير ائلهسىن.
- آللاد آغزىئىدان ائشىتىسىن.
- آللاد الدن آياقدان سالماسىن.
- آللاد اوددان - آفاتدان ساخلاسىن.
- آللاد اوړهين اىستەدىيىنى وئرسىن.
- آللاد ايشيوه بىركت وئرسىن.
- آللاد ايشيوى، گۈچۈزۈ راست گىتىرسىن.
- آللاد باختى ايلە گۆلدۈرسون.
- آللاد باشىندان تۈركىسون.
- آللاد بىنەردان ساخلاسىن.
- آللاد بىرین مىن ائلهسىن.
- آللاد چتىن لىك چىكدىرىمەسىن.
- آللاد دۆكتۈرە مۇحتاج ائلهمىسىن.
- آللاد دوشمان شىرىندن ساخلاسىن.
- آللاد دۆيىنۈزۈ آچسىن.
- آللاد سنى منه چۈخ گۈرمەسىن.
- آللاد قادادان بالادان ساخلاسىن.
- آللاد كۈمەتىن اولسون.
- آللاد كىشىوي ياخشى گۈردۈيىندن ياد ائلهمىسىن.
- آللاد گۈل اۆزۈنۈ سۇلدۇرماسىن.

سنى وورغون وورسون.
آللاده نفسيوه تأثير وئرمهسىن.

سنى يالاونان (آلاونان) گىدەسن.
آللاھيئن قضييەنے گله سن.

شىرىين اندامىندان اولاسان.
ائۇزجاھىئين يانسىن.

عزرايىلىن قىيلىنجىئا گله سن.
ائولادىندان اولاسان.

كۆل كۈمۈر اولاسان.
ائوهين باشىئوا اوچسون.

كۈرۈپ گۈرەجەيىن اولسون.
ال- اوووج آچاسان.

كۈز تىكمىن گۈزۈ چىخىئىن.
امەييم بورنوندان گلىسىن.

كۈزۈندن اولاسان.
انامئىن كسىلىسىن.

كۈزۈوه مىل باتسىئىن.
اوغول! چوبوغۇون دىبىي بركىمەسىن.

كۆن گۈرۈپ گولمەيەسن.
اوخدوغون كىتاب سنى وورسون.

ليپاسىئىن تزه قالسىئىن.
ايکى گۈزۈندن اولاسان.

ليپاسىئىن سۇوخانىا قالسىئىن.
باشبئىينىن پاتدارسىن (پارتلاسىن).

منى قىناتىئىن باشىئنا گلىسىن.
بورنوندان پىلتە - پىلتە گلىسىن.

نوخوسون اوز باشىئوا دوشىسون.
جهننمىن دىبىنە گىدەسن.

ورغونون گوجلو گلىسىن.
جييارئين دوغرانسىن.

هر آيئىئىۋئ توپقاق اورتىسون.
حاققىئىن رحمتى اوستۇندن يىل كىمى

هر توتۇرغون توپقاق اولسون.
كىچسىن.

ياشىئىن توپقاقدا سايىئىلىسىن.
دادلى جاتىندان اولاسان.

يوردوندا بايقوش اوخوسون.
سنى آج اوله سن، گنج اوله سن.

سنى گوللە ايلن گىدەسن.

قوناقلا ائو ئىيەسى

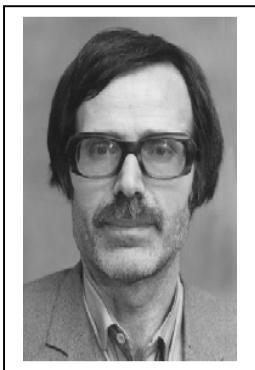
نگار خياوى

ائو ئىيەسىين آتئينا، قوناغىن گۆزۈ دوشۇر، آتئىن نىجه اله كىچىرمەسىنى دوشۇنۇر. قوناغا تھر تۈكۈر، سالىپ چىخىئىر، او بىرى طرفدن ده ائوين قىزىئىن گۆزۈ قوناغا دوشۇر.

دئىير: من قوناغا گىدەسى، قوناغدان بىر اوغلووم اولاسى، آدىنىء ابولقايسىم قويىاسى، اودا دوشۇب بو دامدان اولهسى، دىزىنە باشىنا دؤيىوب آغلايئير، «آى ابولقايسىم... واي ابولقايسىم...» قىزىن ننهسى گلىپ دئىير: قىز نه اولووب؟ قىز دئىير: «نە قوربانىن اولوم، من قوناغا گىدەسى، قوناغدان بىر اوغلووم اولاسى، آدىنىء ابولقايسىم قويىاسى، گلىپ بو دامئىن اوستۇنده اوئىتاركىن دوشۇب بوردان اولهسى، آى بالام، واي بالام».

نە ايسە اوْتۇرۇر قىزىن يانىندا، دىزىنە دؤيىەرك آغلايئير: قىزىم گىدەسى،... واي بالامىن بالاسى.... همن سۆزلىرى تىكىرار ائدىر.

دەدە گلىپكى نه اولووب؟ آرواد، تىكىرار يىئنە همن سۆزلىرى سۆئىلەتىر، دەدە ده قىز ايلە آروادىلا برابر اوْتۇرۇب «واي ابولقايسىم، واي ابولقايسىم» سۆئىلەتىرک آغلايئير. قوناق گلىپ دئىير: «نە اولووب؟ دەدە دئىير: قىزىم سە گىدەسى، سىندىن بىر اوغلو اولاسى،... و عئىنى سۆزلىرى دئىير. قوناق دا بىر آز باش گۆزۈنە دؤيىوب، آغلايئير: من بىر قىزى آلاسى.... واي بالام، واي بالام. سۇنرا دئىير: ايندى بونون آراسىئىن نه آچار؟ كىشى دئىير: «دای ايشدى اولووب، كىچىپ، نە تھر دئىيرىسن، ائلە اولسون». قوناق دئىير: «ايىدىكى منىم اوغلووم سىزىن دامىزدان دوشۇب اولووب آغلاماغا گلمز، اوغلوومۇن قانىئىن يېرىنە او آتىئىزىء وئرىن منه» و آتسى آئىپ آرادان چىخىئىر.

Abbas مهیار ۱۳۱۵ - نجی ایلین شهریور آییندا، توفارقاندا «آذرشهر» دوئنیایا گؤز آچیبدیر.
 مهیار ۱۳۳۷ - نجی ایلده دانیشسرانئ قورتارئب، اوئز شەھرینه قایئدئب و توفارقائين کندلریندە درس دئمەيە باشلايئیدئر. مهیار دانیشسرادا ايلک شئعر كیتابىن جهانگير معصومى ايله «فوت ۱۳۷۱ش» دو شاعر آدى ايله چاپ ائله يېيدىر.
 بو حالدا دانیشگاهما يۈل تايىب و ۱۳۴۵ - نجی ایلده ادبیات رىشته سىيندە تبرىز دانیشگاهىئىدان لىسانس درجه سىن آئىيدىر.
 مهیار ۱۳۵۱ - نجی ایلده تهراندا سارئ يېر دىيىشىپىدىر. تهراندا درس دئىهن حالدا ایران راديو سو ايله «فرهنگ مردم» برنامە سىيندە ايشلەمەيە باشلايئیدئر. مهیارئين يازئىلارئ بو دؤوردە «زمستان» كیتابىندا ايكىنجى جىلد، «تمىيل و مثل» كیتابىندا بىرىنجى و ايكىنجى جىلد و «قصەھاي ایرانى» كیتابىندا اوچۇنجو و داھا او بىرىسى كىتابلاردا كى، «فرهنگ مردم» طرفىنдин چاپ اوھلوردو گلىپىدىر. مهیار بو گونه قدر حۆدۇد ۲۶۰ مقالە و مطلب جوربه جۇز مؤۇضۇلاردا ایران مطبوعاتىندا چاپ يېتىرىپ. مهیار ۱۳۷۸ - نجی ایلده دە با خلوت گزىدگان خاک آدئىندا بىر كىتاب چاپ ائله دى.

شىئه چىخارتما گاۋگاندا

عباس مهيار

گاۋگان توفارقانئىن اوستىليندە بىر كىچىك شەھرىدىر. اوروپىيە دىنiziينin گۆن چىخان اليندە قرار تاپىيدىر. قاباق ايللەرده شىئه چىخارتما گاۋگاندا بؤيۈك مذبىي رسملىرىدى. عاشورا گۆنۇ ھامىئى كندىلەرن و بؤيۈك شهرلەرن توکولۇپ گاۋگانًا گىلدىرىل. بونو دئمەلى يىم كى آيرىئى كندىلەرde شىئه چىخارتما وار ايدى. آمما گاۋگانئىن كى، چوخ گۇركىمىلى و ساياق داراقلىءى ايدى. او دور كى، من بو يازىمدا گاۋگانئىن شىئه چىخارتماسىئىن گىنىش بىر ساياقدا سىزىن اوچۇن يازىرام.

من بو رىوايتى آذر آئىندا ١٣٤٨ - نجى ايلدە «گۆن سايىء»، و ١٣٨٩ - نجى ايلدە «آى سايىء» و ١٩٦٩ - نجى ايليندە بىر ئېرە يىغىب و ايندى توڭىر دىليجە سىزە رىوايت ائىلەيىرم.

□ عاشورا گۆنۇ، سحر تىزىدىن گاۋگانىن بؤيۈك مئيدانئىن سولالىيپ سۆپۈررلر. مئيدانئىن كنارى، دام دووار، كۆچە، دربند آداملار ايلە (كىشى - آرواد، قىز - اوغلان) دۆلار. مئيدانئىن بىر طرفىنده نىچە خىئىمە و چادىر ايمام حسىينىن اهل و عىالىءى اوچۇن قوراللار. ايمامىن اهل و عىالىءى ھامىئى قره كۈئىنك و قره چادىرلا اوزلارىن گۈرلەردىلر. ايمام حسىين و اوئون يار و انصارى ھامىئىسى قره گئىنیپ و ياشىل عمامە باشا قويوب خىئىمەلر قاباغىندا گىت گل ائىلەرلر.

ايمايمىن قره علمى باشلارى اوستە اسر. اوئىلارا اوز بە اوز، مئيدانئىن كنارىندا «ابن زىياد»-ئىن قۇرقوسو قورولار. نىچە قىيرمئىزئى چادىر، اوئىن - اوئىن ايکى سىنج صىندىل و بىر دانا رنگى قاچمئىش مىز «ابن زىياد»-ئىن اوز دو گاهىيدىر.

شمر، عمر سعد و آيرىئى سركردەلر، كى بىر ئىرەدە اوئىلارا اشقىيانا، دئىيللەر چادىرلار قاباغىندا صىندىل اوستە اوئوروب دوراللار. اوزون شمشىرلەر بىلدە قالىن چىكمەلر آياقدا، آدام

قۇرخودان دمير بۇركىل باشدا، گۆمۈش تۇققا قىره قايىشلار بىللەدە اوزون اپىك قىرمىزى شاللار بۇيۇن بوجاقدا، ال اوزون بوغىلار چكىلىپ، قىصبىلە اوئورانلارا و دورانلارا باخىب، بو سوئزق ھامى ئا دوشۇندۇرلر كى، بىز ايمام اولدورمە يە گلمىشىك. كىشى - آرواد بىر بىرىنە قارىشىب آغلاشىلار.

نېچە دانا تىبل و يېرىمەين آت ايمائىن خىئىمەلر قاباغىندا دايائىب و اوچ - دئىرد دانا بىندىن قىران آت «ابن زياد» - ئىن قۇروغۇندا گۈرسەنر.

ھر زاد يېرىن آلاندان سۇنرا، ايمام اهل و عىتالى ايلن، بىر طرفدن مئىدانا آياق قۇيار. بو حالدا سalam - صلوات گۈئىي قۇۋىزانار. ايمام ياشىل عمامە باشدا ايلن ھامىنى ئەتىئىمە مەيە چاغىرار. ھامى ساكيت اولاندان سۇنرا، ايمام اوجا سسىلە، اوچ كرە سىلسەنر: اللہاکبر، سۇنرا دائىسەن توخار: لاحول ولا قوة الا بالله.

بو زامان ايمائىن كەمكىلىنىن بىرى، اوجا سسىلە باشلار آذان وئرمە يە. ايمام بىر آز قولاق آسىب سوئنرا دئىير:

ایا صحابە بو گۈن گل منه سن ايله بىيان
ھنۇز ظھر دئىيل، او لمائىيەدى و قت-ى آذان
آذان وئرن مئىدانىئىن بىر گۆشەسینە اىشارە ئىليلەر، كى «حر» و اوئون لشگرى اوزاقدان
گۈرسەنir و سرىزەلرى گون قاباغىندا پارىلدايىش و ايماما طرف گلىرلر. آذان وئرەن دئىير:
چۈخ ائتمىش بى بىتاباندىن گۈذاركۈنان
و ليك گۈرمەمىش من بو چۈلدە نخىستان
سۇنرا «حر»ين لشگرى سرىزەلرین ايماما نىشان وئرير و دئىير: بو داها خورمالىق.
ايمام دئىير: ائى منىم بلائىم. بوردا خورمالىق يۇخدۇر. سن گۈرن بىر لشگرىن سرىزەلردىر
كى، بىزە طرف گلىرلر.

دايانىئىلار لىشىر يېتىشىر. «حر» الدە شمشىر قىبى ايلە ايمائىن آتىئىن جىلووون تو تور و دئىير.

يىزىد امرىنى بو چۈلدە مۇھىتم تو تارام،
سەنى گىرەك قولو باغلى ئىسىر ائدهم آپارام.
ايام مرىثىتە دئمك حائلەن ئۆزۈنە تو تور و «حر» دئىير:
ائى جاوان سن بىلىرسىن كى كىمین آتىئىن جىلووون تو تموسان؟ من «حسين» - م.

فاطمه اوغلو و پىئىغمېرى نوھىسى يەم. من ايمام-ى عصرم. من پىئىغمېرى يېرىنەدە ايلەشىم.
مئىداندا اولانلار قان آغاڭىاردىئىلار و «حر» ئۆزۈنە گلىب. ايمامى تانىشىر. ايمائىن آتىئىن جىلووون بۇشلايتىر و اوچا سىسىلە دئىير:
عزيز-ى فاطمه آرام-ى جان-ى پىئىغمېرى،
جەهاندا دايەسى روح الامين سالام علئىك.
نيشانە-ى اسدالله و يادىگار-ى على،
مدىنە شاهى ايمام-ى مېمىن سالام علئىك.
ايام دا «حر» دئىير:

كى اى جاوان-ى سعادت نىشان علئىك سالام،
اولان بو گۈندە منه مەھربان علئىك سالام.
بو گلمەيىنە ندىر مطلبىن مگر كىم سن؟
من-ى قىرىيە گل ائىلە بىيان علئىك سالام.
«حر» كى، ايمامى راضى گۈرۈر، ئۆزۈن تانىتىئىرماق اوچۇن ايمامە دئىير:
آدىمدىر «حر»-ى دىلاۋۇر امير-ى جئىش-ى عرب،
بودور حوضورىيە گلمكلىيىمەدە ايندى سىبب.
ائىبىدىر حؤكم «عىيد-ى زىياد» بد فرجام،

عالج يۇخدۇ سنى شهر كوفه يە آپارام.

ايمام مؤحىكم سسىلە «حر»-ە دئىير:

كىمىن نە حقى وار اوْل فيكىرە مۆبتلا اولسون،

نە بى خبرسن؟ آنان ماتمىنده ايلشىسون.

بو شاهى باغلاياسان قول كى، عرشە لنگردىر،

آتاسئ حيدر-ى كرار باباسئ مۆرسىل دىر.

«حر» خىجالتىنەن باشىن آشاغى سائىب و دئىير:

ملامت ائتمە منى چوڭ بو ايشدە مجبورم،

امير-ى كوفه منه حؤكم ائدبىدى، مأمورم.

بو كاروانى گەرك قۇيمايان كنارە گىدە،

سوۋاى-ى كوفه، داهى آىرىئ بىر دىيارە گىدە.

بو زاماندان آغلاشماق سىسى گۆئىه قۇوزانىئىب، قۇجا- جاوان- دىزلىرەنە چالارلار. بو

آغلاشمائىن آراسىئىدا «ابوالفضل»- قىضاب ايلە شمشىر الدە «حر»-ين قاباغىننا چىخىر.

«ابوالفضل»-ى علمدار و ايمام «حسىن»-ين سalar-ى لشگىرىدىر. بو نقشى اوپىتىيان گاوگاندا

بىر گۈزىل اوجا بۇئى قره قاش- گۈز جاواندىر كى، اوپۇن گۈزەللېتى دىلدە- دىشىدەدیر.

«حر» بىنى هاشم جاوانلارىنەن اورەكلىرىنە قۇرخو سائىب و «ابوالفضل»- بو ايشدەن

قضبلىنىدىر. لشگرىن قاباغىندا، چىلىپاڭ شمشىر الدە اوز بىنى هاشم جاوانلارىننا توپوب و دئىير:

ائى هاشمىن جاوانلارئ مىنداندى قۇرخەمئىيون،

برق-ى بلا بو چۈلدە نۇماياندى قۇرخەمئىيون.

آمادە-ى قىتال-ى صىف-ى اشقىيانا اوْلون،

شاھ-ى مدینەدن بىلە فرماندى قۇرخەمئىيون.

ال تىغ آبدارە وەرۇن يَا علۇ دئىين،

كرب و بلا دئىيل، عربىستان دئ قورخەمئيون.

«حر» كى، «ابوالفضل» -ين شجاعتين گۈرۈر و جنگە آماده اوْلماغىئين يقىن ائىلەيىر، دالئ چكىلىپ و ايمامى قولو باغلى كوفه يه آپارماقдан اوْز چئورىپ و يالوارماق حالتى ايله اوْز ايمام «حسين» -ه توتوب، بئله دئىير:

بودور حۆضوريوه بىر ايلتىماسېم ائى سروز،

كى آز قالىبىدى سوسوزدان هلاك اوْلا لشگر.

حقىرى لوظف ايله بو چوئىدە فيض ياب ائدهسن،

بىر آز سوايله بوعدوانى كامىياب ائدهسن.

ايام اوْزون مئىندانداكى جماعته توتوب و دۇلو اوْرەكىلە و آغلاڭ گۈزايىلە بىر اوْرەك ياندېران مرثىيە اوْخوييور و كربلادە سوسوز قالان اوْشاقلارا اىشارە ائىلەيىر. بو حالدا چۈخىلار ئآغلاماقدان غشَّ ائىلەيىر و ئىيھىلىر. سۇنرا ايام «حسين» اوْغلو «علىاکبر» -ه اوْز توپور و دئىير:

مدىنە شاهىنه سن سن اوْغول على، ناظير،

دئنە قولاملا را ائتسىن لر تشتلىرى حاضىر.

«على اکبر» ايامىئىن بو دستوروندان تعجۇب ائىلەيىر و دئىير:

* نه سىرىي وار مىگر ائى پادشاه-ى عرش و قباب

كى باغانىيانلار ئ يول بىزلىر، ائدهك سىراب.

ايام اوْستۇ اورتۇلۇ طعنە ايله دوشمنە، «على اکبر» -ه بئله جاواب دئىير:

بودور منىم قرضىم بونلارا ائدك حۆرمىت،

كى، بلکە سو اىچەلر قوللار ئ تاپا قۇوت.

* - قباب: قۆبەلر.

«على اكبر»-ين نقشىن بىر ساده جاوان اوپىتىرىپ. بىلە بىللم تازە دىپلۆم آئىدىرىز.
ياراشىغۇ «على اكبار»-يۇ خىدور. ها بىلە ايمام «حسين»-ين نقشىن بىر ياراماز آدام اوپىتىرىپ،
تائىمىتىان آداملارا خوش گلىرى. گاوگانىئن اوز اھلىنىه ياتېشمىز. بو سۈزىلدەن كېچك.

«على اكبار» ايمامىن دستورون اىطاعت ائدىر. سو مشكىلرىن و مىس كاسالارئن
قولاملارىن اليه و ئىرىپ «حر»-ين لشگرىنە سو پايلاماغا باشلايىر. «على اكبار» بو حالدا نازىك
سىسى ايلە سو پايلايانلارئن قاباغىنىدا يۈل گىنديز و دئىير:

سيزىن سوسوزلوغۇوزدان ايمام اوْلوب آگاه،
سو گۈندەرىيدى سىزە ئىچ جماعت-ى گۆمراه.
گلىن بو جامىء «على اكبار»-ين اليىندن آڭىن،
ولى بى تئشىنە لبى كربلا دە يادە سائىن.

دېيارى-ى كربلا بىلا دە گەرەك عونض ائدهسىز
سوسوز قالاندا سكىنە او طىفلە سو وئرەسىز.

سۇنرا سىسينىن ھاواسىئن چۈندەرىپ، رجز اوخوماق حائىندا يئنە دە اوخويىر:
ائىچى بى چۈلدە بىزلىرە يۈل باغلايانلار السىبىل،
كربلا دە خنجر ايلە دوغۇريانلار السىبىل.

سو اىچىپ سىراب اوْلۇن ئىچ كربلا قاتىللىرى،
آتش-ى سوز عطشىن داغلىيانلار السىبىل.

«حر» ايمام «حسين»-ين كىشىلىتىنەن خىجالت اوْلوب، ايمامدان اىستەتىرىكى، اوْنۇ
باگىشلاسائىن. سۇنرا دئىير: آزادسان ھارايتا گىندرىسىن گىندرىسىن بىلرسىن. منىم سىن ايلە اىشىم
يۇ خىدور. سۇنرا اوز لشگرىنە دستور-ى حرکت وئرىپ و يۈلۈن چكىپ گىنديز.
ايمام بىر مرثىيە اوخويىر. اوندان سۇنرا لشگە حرکت وئرىپ و كربلا يا يۈل
باشلايىتلار. مئيداندا نىچە قدم يۈل گىنديزلىر. مىلن كربلا ياخىنلاشىتلار. نىچە منزىل كربلا يا

قالمئش، سودابه آددا بير يئرده خئىمە گۈرسەنir. ايمام او رايىا يىتىشىر. بىر عرب خئىمەدن

چىخىشىر و ايمامى تانىشىر و دئىير:

السلام عليك يا ابا عبدالله

به ابى انت و امى يابن رسول الله.

ايمام «حسين» دئىير:

عليك السلام يا اخ العرب.

عرب ايمام «حسين»-ين قاباغىندا نئچە دەوھە- قۇيۇن قوربان كسىر. ايمام او قوربانلارا

باخاندا كربلا يادئنا دوشۇر و دئىير:

اييا شىيوخ-ى قبائل بولار نه قورباتىدىئر،

عجب قریب علامت بو دم نۆماياندىئر.

عرب بىر حالدا كى، گۈزلىرى ياشىلار دولوب و اوّرەكدىن قان آغلايىردى دئىير:

بو رسم دىير آرامىزدا كى هر عظيم الشأن،

گلېپ قبىلەمېزه بىزلىرە اوّلار مئھمان،

او تاجدارە نىثار ائىلمىرىك گەرك جانلار،

او نون اوچۇن گەرك اوّلسون مىنۇوقا قوربانلار.

ايمام «حسين» عربە محبّت ائىلەيىب، سۈرۈشور:

بو يئر نه يئردى من-ى زارە ائتگىلىن اىظهار،

باخان زاماندا ھاۋاسىندا قم علامتى وار.

عرب دئىير ياخىم-ى زامان:

فدا اوّلوم سنه ائى پادشاھ-ى عرش-ى مقام،

بو دشت-ى پۇرخطرە پۇرپەل دئىھەرلىر نام.

ايمام دئىير: عرب قارداش فقط آدى پۇرپەل دئىھەرلىر:

صرىح سؤىلە گۇرۇم ائى عرب بە صىدق و صفا

اولور گىنە بۇ يېرىن اۆزگە بىر دە آدىء اولا؟

عرب بىر آز فيكىرە گىتىپ سۇنرا دېيىر:

داھى بىر اۆزگە آدى دىلە دىشىدە جارىيەدىر،

قريپلر بئلە سؤىلەرلە دشت-ى مارىيەدىر.

ايام يىئنە دە سۇرۇشور: عرب قارداش بۇ يېرىن داھى آيرى ئآدى يۇخدور؟

عرب اوْرەكدىن بىر آه چكىر و دېيىر:

بىر اۆزگە آدى دا وار ائى مە-ى سېپەھر و جلال

اوْرەكلەر يېتىشىر ذىكىر اولاندا، حۆزىن و ملال.

بلا چۈلۈنە نۇمايان اولان بىلەر بۇ،

صرىح سؤىلە ئىرم دشت-ى كربلا دېيىر بۇ.*

ايام اوْرەكدىن بىر آه چكىر، اوْز اهل-ى بئىته و يار و يۈلداشا توتور بئلە دېيىر:

«هذا مکان كربلا» و سۇنرا آغلاماغا باشلاشىر. جماعت مئيداندا قىيامت ائىلە يېرىلر.

بو حالدا ايام يياواش- يياواش عربىدن اوْزاقلاشىر. اوْز خىتمە گاها قۇيوب اهل و

عىالائينىن يانئينا گىتىرى. سۇنرا اوْزۇن جنگە آمادە قىلان حالدا «عمر سعد» قورقوسونا سارئ

گىتىرىكى، اگر اوْلسا اوْنۇ نصىحەت ائلەيە و يۇخدان اوْيىادا و بىلدىرىكى، كىيم ايلە داعۋاتا

گلىپ.

«عمر سعد» ايام «حسىن»-ى گۇرجىك يېرىنندن قالخىب بىر حالدا كى، بىر ائشىمە

الىيندە و دال با دال اوْنۇ چىكمەلىنىه وورور و او بىرىسىلى اىلە شىمىزىرىن دستەسىنندىن

توتوپ اياما طرف گلىپ و دېيىر:

* - كربلا اصل دە كور (KOR) بابىل دىر. معناسى بابىل شەھرى. سۇنرا شەھر آرادان گىتىرى و چۈل اولور. كربلا

واقىعەسىنندىن سۇنرا يىئنە دە شەھرە دۇنۇر.

خۇشدور ائدىپ بۇ دۇورۇمە دۇران، عجب- عجب،

قىللام «يزيد»-ى خۆرم و خندان عجب- عجب.

«شىت» و «سانان» و «خولى» و «شمر»-ە و ئىپلە تاج،

سعد اوغلوна خلعت-ى الوان عجب- عجب.

سۇنرا دانىشىئىن داعوا حائىنا چۈندرىپ، چۈخ عصبانى و قىصبلى- آمما گوش

اوزلە- رجز اوخوماغا باشلايىر و شئرى ادا ئىللەيندن سۇنرا چىكمەلى آياقلارئىن يېرە وەرەوب

و اوجادان چىغىر- باغىر سايىر كى، من چۈخ پەلۋان و قولچۇماغام و جىنگە آمادەيم و

اوخويور:

من او سعدم مذهب و ايمانىدىن ال چىكىشىم

آل-ى سيفيان عئشقىنە قورآن آئىب، آند اىچىشىم.

گلمىشىم بۇ كربلادە كىنه مى بىلدىرەمە يە،

بىر اىچىم قانىئىدان اوئرى من ايمام اوئلدوزەمە يە.

سۇنرا رجز اوخوماغىن دىيشىب، بىر آئىرىئ حالت ايلە امر ائىلەمك سايانغىئىلا دئىير:

گر «حسين» قانىئىن بۇ صحرادە سېيىل ائتدىرەسم،

روز-ى آخر فاطىمە خەثير النسا كىسىن منى.

«زىنب» و «كلىشوم»-ى عوريان ناقە يە مىنلىرىمەسم،

عىزىت-ى زەرا چىكىن آه و نۇزا كىسىن منى.

باغلايىب قىتىد-ى طنابە «مرتضى» قىزلارىنىئى

پا پىيادا گزدىرىم شامئىن اوذاق يۈللارىنىئى،

گۈرسەدم عالىمە ظۆلم-ى پايدار اىلغارىنىئى.

ائىتمەسم من، حورمت-ى آل عبا كىسىن منى.

سوْنرا ايمام عصبانى حالتى ايله اوز يئرينه قايدىئب و صندلىنده اوْتۇرۇر. ايمام اوز خىئىمەگاهىنا اوز چئويىر. ايندى «شمر»-ين نۇوھىسى دىر. شمر بىر حالدا كى، باشدان آياغا قىرمىزى گئىنib و چكمەلرى برق وئيرىر و شمشىر و ياراغى ئۆز قاماشدىئىر، يئرىندن قالخىب، ايمائىن خىئىمەگاهىنا گليل و اوجا و قىشقىرئيق سىن ايله رجز اوْخوماغا باشلايىر:

خبر خبر دهيد به زينب كە اي اسیر محن

رسىد بىر در دروازه شمر ذوالجوشن

سوْنرا اوز لشگره توتوب دئىير:

ائى كوفه و شام اھلى بو گون كرب وبلايا،

من گلمەمىشىم تاج-ى زرافشان دن اوئترو؛

فيكريم بى دئىيل قانا باتا «اکبر»-ى دىلدار!

ناشاد اولا «قاسىم» دۆشە يا قۇلسوز علم دار.

قصاب كىمىن «شمر» چكىب خنجرى خونخار

[بو حالدا «شمر» خنجرىن بئلىندن چكىب الە توتور]

يېتىميش ايکى لب تئشىنە بو قورباندان اوئترو.

های-های آغلاماق سىسى مئىدانى بورۇيىپ. جاوانلارىن ھىرس بۇغار سىقلارىن

كسىب، آمما اللرىندن بىر شئى گلمىر. قۇجالار قىيامت احوالىن يادا سائىب اوْرەكىن دئىهەرلر:

نييە بئله «شمر»-لر و «شمر»-صىفتلىرىن ئۆزۈن دۆنىتا مالى توتوب و دىنى آياق آلتىئىدا

قوْيىبلار. [يىزىد] -ه لىعنت، مئىدانىن ھامى يئرىن توتوب. «شمر» امر ائىلەمك حائىندا دئىير:

آللاه-آللاه بىلەمیرم بىر چۈلدە توغاندىئىر، نەدىر

ايىدى بىر چۈلدە قۇپان قۇونقادان آللاه ساخلاسائىن.

سوْنرا «شمر» خنجرىنин اوجون ايمائىن خىئىمەگاهىنا طرف توتوب و دئىير:

«اکبر» آدلى اوْغلۇنۇ بىر خنجرىلە دوغارام،

حلق-ى «اصغر» ناوک-ى پئىكان اوّلان گوندۇر بولۇن
من او «شمر»-م تازەدن سۇدا دوشۇبدۇر باشىئىما،
ايستەسم بىر شىست ايلە دونيائى اوّلدۇررم بولۇن،
من «حسين»-ين الف قىدىن قافە گر دۇئىدرەسم،
قادىر-ى قەھار اوّلان قەھر خىدا كىسىن منى.
گۆلشن-ى آل-ى عبانى ظولىم ايلە سۈلدۈرماسام،
«مصطفى» ختم-ى رۆسۈل، خىزىنە كىسىن منى.
«شمر» سۇنرا آجىقلۇ اوّزۇن «عمر سعد»-ە تو توب دئىير:
ائى زاده-ى «وقاصل» بولۇن فېكىر دىرى سىنە،
داعۇوا ايشىنى سالمىسان آخرى بىلە لنگە.
يۈز مىن قوشۇنۇ ائىلەمىسىن بىند بولۇن،
بىليم نەدى باعىث بىلە تأخىر ائدەسىن سن.
«آردى وار».

چالدىئان

تۈپلائىب يازان: اوروجىلى دوزنانى

شاه عابباس قارا ياخا پالتارىندا گزىب، اولكىدە باش وئرن اولايىلاردان (حادىيەلردن) خېرى اوڭلاردى. گۆنلرین بىر گۆننەدە، شاه عابباسىن دۆرىپۇنۇنندە، شاه بىر كۆچەدن كېچىركەن بىر ئۆدن زېرنا- بالابان سىسى ائشىدر. قاپىنىئ دئىيوب قۇناق اولماق ايجازەسىنى اىستەر. شاه عابباس وزىرى ايلە بىرلىكىدە دروپىش پالتارىندا اىچەرى گىرەرلى. ائۇ يىئىهسى قۇناق سئور بىر آدام ايدى. شاه عابباس لا وزىرىن آپارىب اوست اوغاندا اگلىشىدىرر. قاباقلارئىنا يېمك- اىچمك قۇياڭار. آشىقلاردا دېيەر! قۇنالقارئىن ساغىغىئىنا شن ھاوا لارдан چاڭىن. آشىقلاردا چالارلار.

شاه عابباس اوزۇيەلە وزىرىن دروپىش كىمى تانىتىدېرىدىقىدان سۇنرا، ائۇ يىئىهسىنەن سۇرۇشار! سىنن ايشىن ندىر؟ نە قىدر گىلىرىن واركى آشىق گتىرىپ چالدىئىرساڭ. ائۇ يىئىهسى دېيەر: من بىر باشماقچىيام. گۆننە آلتىء عابباسى ايشلەيىب دۆكانىئىمى باغلايارام. اوچ عابباسى ئۆيمە خرجىرم. اوچ عابباسى دا آشىقلاردا وئرىپ ھر گون اوست اوغاقدا چالدىئارام.

شاه عابباس لا وزىرى دروپىش پالتارىندا او گىچەنى چالدىئانىن ئۆينىدە سحر ائدهرلر. شاه عابباس صباح تختە او توپرۇب بويوردو، جار چىكدىلر. شاھىن بويوردوغو ايلە بۆتون باشماقچى دۆكانلارئىن باغلايدىلار. شاھلا وزىرى آخشام گلىپ گىنەدە باشماقچىنەن ئۆينىدە قۇناق اولدۇلار. گۈردىلرکى باشماقچى ئىنەدە چالدىئىر. شاه باشماقچىيى دىندى:

- اشىتىمىش شاه بۆتون باشماقچى دۆكانلارئىن باغلايىب. بو يۈل آلتىء عابباسىنىء هاردان تايىسەن؟ باشماقچى دىندى:

- سحر گۈردىم دۆكانىئىم باغلايدىئىب گىدىپ حامىلەق ئىلەدىم. آلتىء عابباسىنىء قازاندىم ايندى چالدىئىرام دا.

صاباحلارئ شاه عابباس حامىلەقىدا قىدەغىن ئىلەدى. آخشام شاھلا وزىرى گلىپ باشماقچىنەن قاپىسىنىئ دئىيدەلر. شاه دىدى: قۇناق اىستەمېرسىن؟ باشماقچى دىندى:

- گلين ايچەرى، قۇناق آلاھىئىن دوستودور. شاه عابباس گۈرددۇ باشماقچى ئىينەدە چالدىئير. شاه سۇرۇشدو: ائشىتىمىش حاممالېقىدا قىدەغۇن اوْلوب بۇ گۆن آلتىءى عابباسىنى ئىهاردان تاپدىئىن. باشماقچى ئىئىدى:

- گۈرددۇم حاممالېقى قىدەغۇن اوْلوب گىتىدىم بايىق آولاماغا. آلتىءى عابباسى ئىق بايىق دوتىدوم ساتدىم. ايندى چالدىئيرام دا. صباح شاه عابباس بايىقچىلەيغۇن قىدەغۇن ائلر و باشماقچى ئىئىن اوْيىنه گىتىدىپ اوْنا قۇناق اوْلار. شاه سۇرۇشار: ائشىتىدىم شاه بايىقچى ئىيغۇن قىدەغۇن ائله يىب آلتىءى عابباسى ئىهاردان تاپدىئىن. باشماقچى ئىئىرە: ائۋەد بىر سو مشىگىم وارىئىدە. اوْنۇ آپارىئىپ سو ايلە دولدوردوم، گىتىرىپ ساتدىم. ايندى گۈرۈرسىن چالدىئيرام.

اوْزۇن سۆزقۇن قىيسىسى، باشماقچى هر ھانكى ايشە گىتىدى، شاه عابباس اوْنۇ قىدەغۇن ائله دى. بىر گۆن بو اىشىدە، صباح او اىشىدە. هر گۆن باشماقچى بىر ايشە گىتىدىپ آلتىءى عابباسى ئىقازانىب چالدىئار. شاهلا و زېرى اوْنۇ بابا پىلاوى تانىيئىب اوْنا چۈخ قۇناق اوْلارلار. شاه عابباس گۈرەر اوْنۇن چالدىئىماغىنئىن و قۇناق سئۈرلىكىنин قاباغىن آلدەرا بىلەمە يە جىك. هر گۆنده شاه اوْنا قۇناق اوْلوب، گىتىر - گۈئۈرۈن (طمطراقىنى) گۈرۈب گىجىگەلەنېردى. بىر گۆن شاه آداملارىن يېوللار باشماقچىئىن ئىئىرلە: شاه بويوروب سن گەرك شاها جاللااد اوْلاسان. آى باشىءى حقوقونو آلاسان. باشماقچى چارەسىز قاڭىز شاها جاللااد اوْلار. اىلک گۆن پۇلسوز اوْلوب قىلىئىنچىن بىراۋۇز قۇيىار. آلتىءى عابباسى ئىئىب يېئنەدە چالدىئار. شاه عابباس گلىب اوْنۇن چالدىئىمىسىنى ئىگۈرەر. شاه سۇرۇشار: ائشىتىمىش شاه عابباسا جاللااد اوْلوبسان. جاللادلار آى باشىءى پۇل آلار. پۇلو ھاردان تاپىئىپ چالدىئىرسان؟ باشماقچى ئىئىرە:

- قىلىئىنجى ئىگۈرۈۋدا قۇيىوب آلتىءى عابباسى ئىئىب چالدىئيرام.

صباح شاه عابباس تختە چىخار. قىرمىزى گئىنەر. بىر نفر وئرگى وئرمه مىشىدى اوْنۇ اوْلدۇرتىۋىمك اىستەر. جاللادلار ئىئىب (مالىيات) وئرگى دەۋۋەسىنە دۆزەر باشماقچىئىن ئىئىرە:

- گل بونو سن اوْلدۇر.

دئمە باشماقچى قىلىئىنجىن يېرىنە بىر تاختادان قىلىئىنج قۇيموشدو. شاها ئىئىرە:

- شاه ساغ اولسون. من بونون بۇيىنون ونورام. آنجاق آلالەدان عهد ائلهتىرم، اگر بونون گۆناھئ اولسا قىلىنىجىم بۇيىنون دۇغرايىئىب كىسىن، يۇخسا گۆناھسېز اولسا، قىلىنىجىم تاختايىا دؤنسۈن. هامى گۈرەر كى، قىئىچىج تاختايىا دۇنوب. جاماعات چىغىرئىشىئىب دئىهەرلر:

- او سوچسوزدور. اوونو بوراخىن.

شاه چارەسىز قالىپ مەحکومو بوراخار.

شاه آخشام يىئنەد باشماقچى ئىن ائۋىنە گلىپ دئىهەر:

- بو گۆن پولو هاردان تاپىسان. باشماقچى دئىهەر:

- گىرۇزا قۇيدوغوم قىلىنىج، چۈخ قىيمتلى قىلىنىجدىئىر. او قىلىنجى ساتىپ ايندى چالدىرىئىرام دا.

شاه گۆلۈب دئىهەر: بۇتون باشىنا بىلارى گىتىرن من شاه عابباسام. باشماقچى دئىهەر: بىس سن نىيە تخت اوستە اوچورسان، بوردا بوجور. شاه عابباس دئىهەر:

- اوّردا شاھلىق پالتارى گىثىرم، بوردا دروھىشلىك.

شاه دئىهەر كى، قىلىنىجىن پولو حالالون اولسون، صاباحداندا هر اىش گۈرسىن آزادسان، باشماقچى ئىنەد دۆكانىئىن آچىپ آلتى عابباسى قازانار، گۆندە چالدىرىئىب مطلبىنە چاتار. سىزدە مطلبىزە چاتاسىز.

قارئن باش

على كريمى

بىرى وار ايدى، بىرى يۇخ ايدى. آللەھ ياراتمئىشدە بندە چۈخ ايدى. بىر كىشى وار ايدى اوشاغئ اولماز ايدى. گۈنلەرين بىر گۈننەدە بىر دروپىش گلىر بو كىشىنىن قاپىسىندا اوخۇتىور. كىشى بونو قۇنۇق ائلىر دروپىش گۈرۈر كىشىنىن كەنۋى ناسازدى. دېئير بس نىيە ناراحات سان. دېئير وەلە، گۈل-ى مۇوللا ساغ اولسۇن اوچاڭىم كۈردو، اوشاغىم اولمۇر. اوەدو بىئكەنم.

دروپىش دېئير من بىر اىش گۈرەرم سىنин اوشاغىن اولار، آمما گەركى سن اوشاقلارىن بىرىنى، اولاندان سۇنرا، وئرەسەن منه. كىشى دېئير: مانع يۇخ. دروپىش گىئىندە بىر دانا آلما وئرير كىشىيە، دېئير: بونون يارىسىن اوزۇن يىيەرن يارىسىندا وئرەرن آروادىن يىيەر. كىشى دروپىش دېئەنى انجام وئرير، بونون اقچ اوغلو اولور.

آيلار، اىللەر كىچىر، بىر گۈن دۆبارە دروپىش گلىر بونون قاپىسىندا اوخۇتىور. وظيفە وئريرلەر آلمىر. دېئير منىم بىر قرارىم وار ايدى. دېئيرلەر قرارئىن نمە ايدى. دېئيركى، قرار ايدى، بونالارىن اوشاغى اولاندان سۇنرا، اوشاقلارىن بىرىن وئرەلر منه.

بؤيۈك اوغلانى وئريرلەر دروپىش آپارىئ. يۈلدا گىئىندە، يۈل قىراغىندا بىر قورو كلەددەن سىن گلىر ائھىن يىخىلىسىن اوغلان! سىن مندن آرتىق اولاجاغان، گۈر منى نە گۈنە سائىب. اوغلان سىسى اشىدىر قايدىئىب قاچىر. گلىر ائوه. دئمە بىر دروپىش دۆئى يىمىش دروپىش جىلدىنە گىرمىش ايمىش.

بؤيۈك اوغلان كى قاچىر، دروپىش دە اوئون دايىسييجا گلىر دېئير، وەلە اوغلان قايتىدىئ. نمە ائلهيک. دېئيرلەر او بىرسىن آپار. او بىرسىن آپارىئ. او دا همین جۆر قايدىئىر گلىر. آخىردا كىچىك اوغلانى آپارىئ. كىچىك اوغلان قايتىمىئىر. دروپىش نىن گىئىر.

درويش اوغانلى ئاپارئر بىر ئوھ. اوغانلا بىر قورباغا وئرىر. اوغانلا دئىير گرهك بو قورباغانى ئىيەسىن. اۆزۈ ده چىخىر گىدىر گىز ماغىئىن ئاڭىجا. اوغان گىتىرىر قورباغانى دؤيۇر، ئالىر خمير كيمىن. آپارئر قۇيۇر قاپىئىن داۋانىئىنا. درويش گلىر دئىير، اوغلوم يىئدىن؟ دئىير بلى يىئدىم. چاغىرئير قورباغا! قورباغا دئىير قورر. دئىير هارداسان؟ جاواب وئرىر قاپىء داۋانىئىدا. دئىير چىخ گل. بىر سىللە ده وورور اوغانلى ئاۋزۇندىن، سەن دئمەمىشدىم بو قورباغانى ئىڭىن. بونو گرهك ئىيەسىن اوغانلۇن صاباسى ئورباغانى دؤيۇر آپارئر قۇيۇر يىئدى دىيرمان داشىن آلتىنا. دئىير بوردان چىخىب گله بىلەم. درويش گنه گلىر دئىير اوغلوم يىئدىن. دئىير بلى يىئدىم. دئىير قورباغا دئىير قورر. دئىير هارداسان؟ دئىير يىئدى دىيرمان داشىن آلتىندا. دئىير چىخ گل. قورباغا آتدىئير چىخىر گلىر. درويش بىر سىللە ده وورور اوغانلى ئاۋزۇندىن. دئىير سەن دئمەمىشدىم گرهك بونو ئىيەسىن. سەن ئىيە ئىتمەمىشنى. ئىتمەسەن صابا اولدۇرەجەيم. اوغانلۇن فيكىر گىدىر نەمە ئاڭىشىم من بو قورباغانى ئىئەبىلمەرم صاباسى ئورباغانى دؤيۇر، دؤيۇر بىر تىكە دسمائىنان باغلىر اوړەينىن باشىئا. درويش گلىر دئىير: قورباغا. قورباغا دئىير: قورر. دئىير اوړەك باشىئىدايام. دئىير قالمالىيان قال. بىر گون درويش اىيلىر تندىرە اوغانلۇن فۇۋرن درويشى اىتەلىر سالىر تندىرە آغزىنى دا قۇيۇر. درويش يانئىر. چىغىرئير آى منى چىخارات اولدۇرم قولاق آسمىئ. درويش يانئىر كۆل اوລور. سۇنرا باخىر گۈرۈر درويش دن بىر دستە آچار قائىب. آچارلار ئ گۈرۈر. دورور اوتابالار ئين قاپىلار ئين بىر بىر آچىر. گۈرۈر اوتابالار ئين بىریندە وحشى حىنۋاناتى ئاسىر ئىلەيىب. بىریندە بىر عىددە آدامى چارمېخە چكىب. بىریندە قىزىلدان_ گۆمۈشدن يىغىب، خۇلاصە اوتابالار ئين اوتوز دوققۇزونا باخىر يىتىشىر آخىرئىنجى اوتاباغى ئاچىر گۈرۈر هەنچ زاد يۇخ. فقط بۇش اوتابادىئ. دىققەتنىن باخىر گۈرۈر بىر جوت بولاق وار. گىدىر اولار ئاماتاھان ئالىر. گۈرۈر بىرینه هرنىمە ووروران گۆمۈش اوລور، بىرینه

هر نمە ووروران قىزىل اولور. گلىر حىيواناتىءى، آداملارىءى آزاد ائلير. حىيواناتىئىن هرهسى اوز توکونىدىن اوّنا بىر قىدر وئرىرلر هر واخت ايشين اولاندا بونلارىءى تو توپزىدۇر بىز گلهرىك. سۇنرا اوغانان گلىب بىر خورجون قىيمىتىدە آغىر وزنىدە يۈنگۈل يىغىر سۇنرا بىر بۆرچەيىن باسېير بولاقلارىن بىرىيەن قىزىل اولور او بىرى بۆرچەيىن ده او بىرىسىنە باسېير گۆمۆش اولور. دورور تنبەلىتى سالىئر آتىئىن اوستۇنە مىنیر حركت ائلير. چوئىلدە بىر چۈبانا توش اولور دئىير: آى چۈبان قارداش او داوارلارىندان بىر دنه ساتارسان منه؟ چۈبان دئىير يۈخ ساتمارام. دئىير من بىرزاد ائلەمېرم اتىنى ده وئررم اۋەزەن فقط قارنىءى منه لازىمىدىءى. چۈبان راضى اولور. بىر دنه داوارلارдан ساتئىر بونا. داوار ئىسىر قارنىءىنى چىئىخاردئىر پاكلىرى. اۋەزۇنە گۆئۈرۈر. اتىنى ده وئرىر چۈبانا چۈبانىئىن يانئىدان حركت ائلير گلىر بىر شەھرىن يۈخونلۇغۇندا آتىئى جوڭلۇيۇن باغلىرىن اوستۇنە آتىءى وەيل لىر. قارنىءى كەچىرىدىر باشئىنا گەندىر گىرىر قالىر بىر خرابە قلايىچەدە.

گلىن سىزە كىمدن خبر وئرىم. او شەھرىن پادشاھىئىن كىچىك قىزىئىدان. بىر گۈن گۈرۈر بىر اوغانان سودا چىمير آمما بىر بۆرچەيى قىزىلدا، بىر بۆرچەيى گۆمۆش دن. قىز بىر گۈيۈلدىن مىن گۈيۈلە اوغانلارنى عاشقى اوّلور. آمما بىر گۈرۈر اوغانان سودان چىخدىءى بىر قارئىن گەنچىرىتدى باشئىنا. گەندى گىرىدى قلايىچەيە. قىز گلىر باجىلارئىنا دئىير. داي بىزىم ار واختىئىمىزدىءى. شاه بابامىز گەرك بىزە بىر فيكىر قىلا. دئىيرلر: نمە ائلەيىك، باجىلارئىنا دئىير: من بىلىرم نمە ائلەيىك. اونلاردا دئىيرلر: خوب هر نه ائلىرن ائلە. بىر قارپىز آئىلار كىسىرلر. اوچ دىلىم قارپىزدان قۇيۇرلار سىنىيە هرھىسىنин اوستۇنە بىر پىئچاق سانجىرىلار. اوستۇنە ده بىر دسمال چكىرلىر يۈللۈرلار شاھىن قوللۇغۇنا.

شاه سۇرۇشور بو نمەنەدى. دئىيرلر قىبلە-ى عالم ساغ اولسون قىزىلارىن پائى يۈللايىب. پايىن اوستۇن آچىئىر گۈرۈر. اوچ دىلىم قارپىز. هرھىسىنин اوستۇنە بىر پىئچاق سانجىلىيە. شاه بىرزاد باشا دوشىمور. وزىر دئىير بىر يانىءى نمە اوّلا. وزىر دئىير بؤتۈك قىز دئىير منىم ار

واختىم گىچىب. اوْنдан كىچىك دئىير منىم ار واختىمىدىء. كىچىك قىزدا دئىير من ار اىستىرم. شاه دئىير خوب نمه ائله يك. وزىر دئىير دستور وئر خلايىق يىعىشىئين شەھەر مئيدانا قىزلار قوش اوچورتسونلار. قوشلار ھەرىسىن چىتىنە قۇنسا قىزلارى ئ وئر اوْلارا. جارچىلار جار چكىرلر صابا يىعىشىئين مئيدانا شاھىن قىزلارى قوش اوچورداجاق.

صابا مردوم يىعىشىئب گلىر. بؤيۈك قىز اوچوردور گىدىر قۇنور وزىرىن اوْغلو نون چىتىنە. اوْندان سۇنرا كىچىك اوچوردور گىدىر قۇنور وَكىلىن اوْغلو نون چىتىنە. كىچىك قىز اىستىر اوچوردا قوش اوچمور. شاه سۇرۇشۇر يئرده قالان اوْلمائىب كى، دئىيرلر قibile-ى عالم ساغ اوْلسون شەھەرين اھلى ھامى يىعىشىئب گلىب آمما قىلان قلايچەدە بىر كىچل وار اوْ قالىب. شاه دئىير گىدىن اوْنۇ دا گىتىرلر كىچلى گىتىرلر. كىچل اوْزاقدان گۈرۈكۈپ گۈرۈكمەميش قوش گىدىر قۇنور كىچلىن چىتىنە. شاھىن گۆمبەزىنە چۈكۈر. دئىير بؤيۈگۈن قوشو گىدىر گىدىر قۇنور وزىرىن اوْغلو نون چىتىنە. كىچىشىن كى گىدىر قۇنور وَكىلىن اوْغلو نون چىتىنە. بو صغىرينىڭى گىدىر قۇنور كىچلىن چىتىنە. دستور وئرىر كىچلى آپارىن سائىن تۈولە يە. قىز گىنە قوش اوچوردور. قوش گنە گىدىر قۇنور كىچلىن چىتىنە. اوچۇن جوْ يۈل دئىير تۈولەنин قاپ- باجاسىن بىرىدىن هېچ يۈل اوْلماسىن. قىز گنە قوش اوچوردور. قوش گىدىر دىۋار ئ دىرى گىدىر قۇنور كىچلىن چىتىنە. شاھا دئىيرلر اوچ اوْلدۇ ايش قوتاردىء. شاه بؤيۈك قىزىء وئرىر وزىرىن اوْغلو نون ھەرسىنە بىر عالى عيمارت وئرىر. كىچىك قىزىء دا وئرىر كىچلە اوْلارادا بىر تۈولە وئرىر.

بىر گۈن خبر دوشۇر شاه مريض اوْلوب، دوكتورلر دئىيرلر: شاه گەرەك قوش اتى قولان سوٽو يىئىه ياخچىء اوْلا. ھامى دئىير شاھىن نردوئى- نردوئى كورەكتىرى وار، گەتسىن اوْن وورسونلار گىيرسىنلر، شاه يىشىن توختاسىن. وزىر اوْغلو نا بىر آت وئرىرلر آتلانىئير، وَكىلىن اوْغلو بىر آت گۈتۈرۈب آتلانىئير. گىدىرلر شىكارا كىچىك قىزدا گلىر دئىير دە بىر دە آت وئىر كىچل دە گەتسىن شىكارا. دئىير ائى بابا چىخ گەت گىن، وزىرىن اوْغلو، وَكىلىن اوْغلو ھە

گتىرىيلر اوّدا گئتسىن؟ آرواد دئىير ائوين يىخىلىشىن كىشى، بودا ائله قىزىن دئ دا، قلىنى سېنىدىرما. بلكە ائله كىچىل گىشتىدى ووردو گىتدى. شاه دئىير جەھنەمەكى، اوچۇلاق آتى وئرىن بودا گئتسىن.

كىچىل چۈلاق آتى مىنib. ياواش - ياواش شەھىرىن چەيھىر اشىيگە. آتى شەھىرىن كىارىندا وىللەيip. حئيواناتىئىن توکون توپوزدۇرۇر، تۈكۈلۈپ گلىرلر. دئىيرلر امرىن نەمەدى. دئىير والله بوجۇر، شاه مريض اوْلۇب گلمىش قوش اتى قولان سۆتۆ اۆچۈن حئيوانات گئىپ تايىپ گتىرىيلر.

اوياندان وزىرىن اوّغلو، وكلىن اوّغلو دۇلانئىلار هېچزاد تاپا بىلمىرلر، الى قولوندان اوزون قايدىپ گلىرىدىلر. يۈلدا گۈرۈرلر شەھىرىن يۈخونلۇغۇندا بىر نفر اوْتوروپ. بىر بۆرچەيى قىزىل بىر بۆرچەيى گۆمۈش.. اطرافى دا دۇلۇدو حئيواناتنان. اوّلار اىستەين اوّودا اوّردا وار. دئىيرلر بو كىشى دن پولونان آلاق آپاراق. گلىرلر اوّغانلىئىن يانئىنا دئىيرلر. بو اوّودان بىزه سات. كىچىل دئىير من ساتمىرام. دئىيرلر، قايناتامىز مريضدى دۆكتۈر دئىيب گەرك بو اوّونون اتىندىن يىئىه ياخچى اوّلا. چۈخ يالۋار - ياخارдан سۇنرا دئىير من بو اوّوو سىزە پولونان ساتمارام، اگر راضى اوّلساز من بو اوّوو سىزە باشا بىر داغا وئرەرم. هەزىزىن يانبىزىن اوستۇندن گەرك بىر داغ باسام. وزىرىن اوّغلو باخىر وكلىن اوّغلۇنا، وكلىن اوّغلو باخىر وزىرىن اوّغلۇنا، دئىيرلر بورداكى هېچ كىيم يۈخدۇ. راضى اوّلورلار. اوّل وزىرىن اوّغلو شالوارئىن سىئىرئير آشاغى، بىر داغ بونون يانئىنا باسېير. يانئىر كۆل اوّلور آمما سىسىن چىخارتمىز و اوّزۇنە دئىير من سىس ائلەسم وكلىن اوّغلو اىيلىمز داغ باسا. منىم گۈنۈمۇ قارا ائلەر. اوّندان سۇنرا وكلىن اوّغلو شالوارئىن سىئىرئير آشاغى بونوندا يانئىنا بىر داغ باسېير. آمما بو دايانا بىلمىر، داد - بىداد ائلير آتىلير گؤئىه.

خۇلاصە اوغانلار اوچۇن كىسىر دئىيىر: «تۇر لشىنە، دادى باشىنە». وئرىر بولار گۈئۈرۈپ گىلىرلار. اونلاركىدىن سۇنرا بودا حئىواناتىئ مۆرخىسى ئىللەر. جىئىرائىن قارئىنى كېچىرىدىر باشىنە، باش گۈئۈرۈر يَاواش - يَاواش ئوھ سارئ گلمەغا.

- وزىرىن اوغلو بىر قاب اتنى پىشىرىپ يۈللىور، وكىلىن اوغلو بىر قاب پىشىرىپ يۈللىور شاه يىئىير بىر اوللۇر. كىچىل ده آروادا دئىيىر: بو باشدان بىر آز پىشىرىپ سوپىونو آپار دەدەن اوچۇن. آمما اىكى دنه ائشىشك تزەبىي سال آندان آپار. قىز جامئىن دىيىنە دىققىرە سو تۈكۈر، اىكى دنه ده ائشىشك تزەبىي ساڭىر، كىتىرىپ دە سىنин يانىئىندا. دئىيىر آتاباجان كىچىل اوچۇن ووروبىدو اونون سوپىوندان دىققىرە گىتىرىمىش. دئىيىر: بابا وزىرىن اوغلو، وكىلىن اوغلو ووروب گىتىرىدىر نەمە ئىلەدى، لابدا بىر اولمۇشام. بۇشلا گۈئۈر گئت.

آرواد دئىيىر: ئو خراب بودا ئىلە اوشائىئىن دئى دا يەمىرىن يئەمە، اقللن بارماغانىن باتىئىر. شاه بارماغانىن باتىئىر گۈرددۇ بىر دادلى ئىدى. دئىيىر بىر دادلى ئىدى بىر، آى ئارواد بىر تىكە چۈرك گىتىرىپ من بونو دوغروپىوم يىئىيم. شاه سوپىو دوغروپ قاشىعىنىنى چككىر آج قورت كىيمىن يىئىير. هەر دەن بىر ائشىشك تزەبىيلىرى دىيىردى قاشىئىغا بىلە بىلەردى اولاردا اتدى. ساخلىئ آخىردا يەئىنە. قوتاراندا گۈرۈر قابىئىن دىيىنەدە اىكى دنه ائشىشك تزەبىي. دئىيىر آى بالا، جۈنمېر گۈرەسەن، ياخچى ئاماڭى ئىدى آمما اىكى دنه ائشىشك تزەبىي وار ايدى ايچىنەدە. دئىيىر آى دە، وزىرىن اوغانلۇنا بىر ساختئىمان وئردىن وكىلىن اوغانلۇنا بىر ساختئىمان وئردىن، او توۋەلەدە دە ئىلە بىر ائشىشك تزەبىي اولاردا. بىلەمەمىش دۇشىپىلۇر، داي نەمە ئىلە يىيم. شاه ايچىنەن بىر آز آئىئىر. دئىيىر دۆز دئىيىردا بىر دە ئىلە منىم قىيزىم ايدى دا.

صاباحى وزىرىن اوغلو، وكىلىن اوغلو پىشىرىرلىر، تۈكۈرلىر، چۈخ - چۈخ يۈللىورلار شاهىن يانىئىندا. شاه هەچ اولارئىن كىنا باخمىئىر. كىچىل دئىيىر بىر گۈنلەرى اىكى دنه قىيىق ساللار آپاران. شاه كىچلىن گۈندەردىگى سوپىو دوغروپىوب تىز - تىز دئىيىر آخىردا گۈرۈر اىكى دنه قىيىق. دئىيىر آى بالا جۈنمېر گۈرەسەن گەنە دەكى قىيىغى وار ايدى. دئىيىر داي نەمە ئىلە يىيم دە

تؤولەد بوندان آرتىق اولمازكى. وزىرىن اوغلو، وکيلين اوغلو بير عيمارت وئردىن. بىزه ده وئردىگىن اولدو بير تؤولە شاه گنه ناراحت اولدو. اوز- اوزونه دئدى ائى خىثيرە سر اوغلو خىثيرەسەر، بو دا ائله سنين قىزئىن ايدى دا هەچ فرقى يۇخ ايدى اولارنان، نىھ بىس بونا فرق قۇيدون.

خۆلاصە، شاه قوش اتىن يېتىر توختور، شاه توختايىندان سونرا وزىرىن اوغلو دئىير من توختاتىم، وکيلين اوغلو دئىير من توختاتىم. قارئىن باش دا دئىير من توختاتىم. بونلارئىن سۈزلىرى چېلىشىر، قارئىن باش دئىير من توختاتمىشام، سىزدە منىم قولومسوز. دئىير يۇخ سن بىزىم قولوموزسان. آخىردا دئىدى خىثير شالوارئىزى سىيىرىن آشاغىئىنا. شالوارلارئىنى سىيىردىلار آشاغىئىنا، گۈرددو لەر هەرسىنин يانىندا اىكى دنه يېتكە داغ . بولار باخدىئىلار بىرینە قىزاردىلار. قارئىن باشدا قارنى باشىئىدان چېخارتىدى گۈرددو لەر او...وھ گئچمەلى جاوان دەپىل. شاه چىكى كۆرەكىنин آندىندان اوپىدۇ. دئىدى بالام من قۇجالمىشام سنين دە شاھلائىغا لىيانقىتىن وار. شاھلائىغان اوردا وئردى كىچىك كۆرەكىنинه. اولار يېتىدى اىچىدى شاد اولدو سىز دە يېتىن اىچىن شاد اولۇن.

ريۋايت ائدن: على كريمى، دوغوم اىلى ١٣٤٣ هيجرى شمسى، ساوادى يازىب اوخوما حىدىنە.

ثبت ائدن: شعبان كريمى، دوغوم اىلى ١٣٥٦، دىپلۆم.

ريۋايت يېرى: زنگان، چىلاندار¹ كندى.

1- بى كندىن آدى رسمى سىنلىدار يازىلەر آمما خالقىن دىلىنده چىلاندار (çilandar) دىتىلىرى.

ناغىلەن اىضاھاتى

دېقىرە diqqirə باخ دېقىرە.	آند And آكىن.
شابابا Şababa شاه بابا.	بۇرچك bürçək بىرچك، ساچ.
قاپ- باجا Qap- baca قاپىء- باجا.	بوگۇنلىرى Bu günləri بو گۈن.
قلايچە qəlayçə قالاچا، كىچىك قالا.	تبەليت tənbəlit خورجون.
قييمىتىدە آغىر وزنىدە يۈنگۈل qiymətdə ağır vəznidə yüngül قىيىتىل - گۆمۈش.	توۋوزدۇرمك tübüzdürmək ياندىئىرېب توۋۇنۇنۇ چىخارتماق.
قىيىق qiyiq قىيغ.	تۈۋ لىشىنە دادى باشىنە Tüv leşinə دادى باشىنا
گۈرۈكمك görükmək گۈرۈنۈمك.	باشىنەن گلىسىن. لىشى حرام اوْلسون باشىنە دادلى اوْلسون.
گۈل-ى موولى Gül-i movla اسکى زامان درویش لرەدىيەن مؤھترمانە خىطاب.	جۈلۈي Cülöy جىلۇو، آتىئىن نۇختاسى، اوْرسار.
گۈمبەزىنە قار چۈركىمك gümbəzinə qar çökkməl نەردۆي- نەردۆي nərdöy- nərdöy نەردئو- نەردئو، يېئىكە - يېئىكە.	جوئىنمبىر گۈرمك Cönembr görmək اوْلەمك، جاوان اوْلەمك (قارىئىش دئير). خەئىرەسەر اوْغلو خەئىرەسەر xeyrəsər آنلاماز اوْغلو آنلاماز داوان Davan دابان.
ۋەظىفە vəzife درویشە وئريلەن پول، جىينىس.	دوئى döy دئۇ. دوئىيۇل döyüл دئىيىل. دېقىقىر diqqır چۈخ آز.
ۋىللەمك villəmək بوراخماق، بۇشلاماق.	

اوچىمەلر و ساتاشماalar (٢)

باقر رشادتى

دئگىن قۇواق!	دئگىن قاتار!
— قۇرواڭ!	— قاتار!
— گل قولاغىنىء اوواق.	— آپارسین سنى تاتار.
دئگىن قۇيۇن!	دئگىن قاتىئر!
— قۇيۇن!	— قاتىئر!
— اوْلۇدون اىرى بۇيۇن.	— گۈزۈم سن اوچۇن آتىئر.
دئگىن قوزو!	دئگىن قلىب!
— قوزو!	— قلىب!
— گئى ئىئى بوزو.	— نازلىي بىزە گلىب.
دئگىن قول!	دئگىن قلم!
— قول!	— قلم!
— چاتماز سنه پول.	— قاباغىنا تۈكۈم كلم.
دئگىن دابان!	دئگىن قمزە!
— دابان!	— قمزە!
— آدئىن اوْلدو قابان.	كېچىل اوْلوب حمزە.
دئگىن داۋا!!	دئگىن قىپىك!
— داۋا!!	— قىپىك!
— باشئينا گلسىن ھاوا.	— اوينا، چائىم چىپىك.
دئگىن دازا!	دئگىن قرض!
— دازا!	— قرض!
— الىندىن دۆشىسون ساز.	— قاباغىنا قۇيۇم چىز.
دئگىن دائى!	دئگىن قتى!
— دائى!	— قتى!
گئى قۇيۇنلارئ سايى.	— گئى ئىي دۇنۇز اتى.
دئگىن دار!	دئگىن قىيمە!
— دار!	— قىيمە!
— اوستونه ياغسىن قار.	— ياخاندا يۇخىدو دۆيىمە.
دئگىن دارى!	دئگىن قىرغى!
— دارى!	— قىرغى!
— قوجاچىب اولاسان قارىء.	— گۈرۈنۈر شالۇوارىن جىئىغى.
دئگىن داشقىن!	*
— داشقىن!	*

* - قىپىك: منات، روسييەنин پول واحيدى.

* - قتى: كاميلن.

— گئت داشىء يۇوشان*. — هر اىشدن اولاسان چاشقىن.
 دئگىن دەققۇز!
 — دەققۇز!
 — باشىنا دىسىن تۈپۈز.
 دئگىن دوغان!
 — دوغان!
 — آغزىنا آجىء سوغان.
 دئگىن دوغرو!
 — دوغرو!
 — آدىن اولدو اوغرۇ.
 دئگىن دولغۇن!
 — دولغۇن!
 — اۆزۈن اولسون سولغۇن.
 دئگىن دون!
 — دون!
 — دوققۇزون ساي، گۈزلە اوّن.
 دئگىن دونقار!*
 — دونقار!
 — گئت، داشىء يۇنقار.*
 دئگىن دوخسان!
 — دوخسان!
 — بو گۇن وارسان، صباح يۇخسان.
 دئگىن دئيىش!
 — دئيىش!
 — گلن- گىدىن لە سئىيىش.
 دئگىن دئل!
 — دئل!
 — اوّتور يېرىيندە اوّل.
 دئگىن دئردا!
 — دئردا!
 — گئت قاپىنىء ائرت.

— دەلە!
 — گلمەميسن آغىلا ھله.
 دئگىن دله مە!
 — دله مە!
 — كىرى، قۇنۇن كىمى ملەمە.
 دئگىن دمير!
 — دمير!
 — سور سومۇك گمیر.
 دئگىن دەرە!
 — دەرە!
 — گئت اىيير جەھە.
 دئگىن دىليم!
 — دىليم!
 — تۇخۇ منىمچىزون كىلىم.
 دئگىن دىنار!
 — دىنار!
 — گل قاپىما اك چىنار.
 دئگىن دىرى!
 — دىرى!
 — اوّتور يېرىيندە كىرى.
 دئگىن دىشى!
 — دىشى!
 — سىندىن اولماز كىشى.
 دئگىن دئغىر!
 — دئغىر!
 — قاچ اوّيان بو يانا چىغىر.
 دئگىن دۈوغا!
 — دۈوغا!
 — لاب اولموسان لۇوغا.
 دئگىن دۇوشان!
 — دۇوشان!

* - يۇوشان: خاراكتېر - درمنه.

* - دونقار: لاغر، نحيف، ضعيف.

* - يۇنقار: تراشه، براده.

* - دۈوغا: قاتىئىق آشىء.

دئگىن دودا!	دئگىن دودا!
— دودا!	— دودا!
— باتىپ قالاسان سودا.	— باتىپ قالاسان سودا.
دئگىن دول!	دئگىن دول!
— دول!	— دول!
— اولاسان منه قول.	— اولاسان منه قول.
دئگىن دۆز!	دئگىن دۆز!
— دۆز!	— دۆز!
— دۆش اورتادا سۆز.	— دۆش اورتادا سۆز.
دئگىن ائيوا!	دئگىن ائيوا!
— ائيوا!	— ائيوا!
— گئت اوئتار حئيوا.	— گئت اوئتار حئيوا.
دئگىن عىنى!	دئگىن عىنى!
— عىنى!	— عىنى!
— ايتىپ بونون بئىنى.	— ايتىپ بونون بئىنى.
دئگىن ائل!	دئگىن ائل!
— ائل!	— ائل!
— آپارسەن سىنى سئل.	— آپارسەن سىنى سئل.
دئگىن ادا!	دئگىن ادا!
— ادا!	— ادا!
— آدىن اولدو گندا.	— آدىن اولدو گندا.
دئگىن ازى!	دئگىن ازى!
— ازى!	— ازى!
— گئت سوپۇر خىل.	— گئت سوپۇر خىل.
دئگىن عىال!	دئگىن عىال!
— عىال!	— عىال!
— آپارسەن سىنى خىال.	— آپارسەن سىنى خىال.
دئگىن ايمە!	دئگىن ايمە!
— ايمە!	— ايمە!
— بوئتۈۋە كىسمە، پارايا دىمە.	— بوئتۈۋە كىسمە، پارايا دىمە.
دئگىن اكە!	دئگىن اكە!
— اكە!	— اكە!
— بوئيۈزب اول تكە.	— بوئيۈزب اول تكە.
— دودا: دود.	— دودا: دود.

— چۇنخو ساخلا، آپار آزى.
دئگىن يايلاق!
— يايلاق!
— بورقۇن سنى دايلاق.
دئگىن يال!
— يال!
— گۈزۈنە دوشسۇن خال.
دئگىن يالان!
— يالان!
— بئلينه باسېيم پالان.
دئگىن ياماق!
— ياماق!
— نىيە اوللۇن داماق.
دئگىن يارا!
— يارا!
— گىت پېرىپېز ساچىنى دارا.
دئگىن ياساق!
— ياساق!
— قولاغينا سېرغا آساق.
دئگىن ياسدى!
— ياسدى!
— بىت ياخانى باسىدئ.
دئگىن ياخشى!
— ياخشى!
— آدئن اولدو باخشى.
دئگىن ياش!
— ياش!
— باشىئا دىيسىن داش.
دئگىن ياشار!
— ياشار!
— دائىشما دىلىن چاشار.
دئگىن يېئىن!
— يېئىن!
— سحردن آخشاماجان دېئىن.
دئگىن يىئ!

— اليندن دوشسۇن قوغال.
دئگىن زورنا!
— زورنا!
— آدئن اولدو دورنا.
دئگىن زۆيچو!
— زۆيچو!
— گۈپلاما آ كۆيچو.
دئگىن ايكى!
— ايكى!
— سورقۇنە سورقۇنە چىئخ بو دىكى.
دئگىن ايل!
— ايل!
— باشماقلارئىمئ سىل.
دئگىن ايلمه!
— ايلمه!
— بۇش - بۇشونا گۈلمە.
دئگىن اينجى!
— اينجى!
— جىئىلېب جىيىن كۆنچو.
دئگىن ايت!
— ايت!
— قىسمتىنده كۆت*.
دئگىن ايش!
— ايش!
— آغزىندا قالماسىن دىش.
دئگىن يابا!
— يابا!
باشىئىن گىرسىن قابا.
دئگىن ياغ!
— ياغ!
— گۈزۈنە گلىسىن آغ.
دئگىن يازى!
— يازى!

* - كۆت: كې، توده (پىشگەل).

— يۇز!
 — گۈلچەدە اوْز.
 دئىكىن يورۇش!
 — يورۇش!
 — تىز بوردان سوّرۇش.
 دئىكىن كال!
 — كال!
 — باشىنا اورتۇم شال.
 دئىكىن كالان!
 — كالان!
 — آئويينه دوشىسۇن تالان.
 دئىكىن كارلى!
 — كارلى!
 — اوْلماياسان وارلى.
 دئىكىن كاسا!
 — كاسا!
 — گئت يائىنى باسا- باسا.
 دئىكىن كاسا!
 — كاسا!
 — سن اوْل، من گلىم ياسا.
 دئىكىن كى!
 — كى!
 — اوْيان- بويانا لەلە هئى.
 دئىكىن كله!
 — كله!
 — قوروم سنه تله.
 دئىكىن كلک!
 — كلک!
 — توپيوق تؤكىسۇن لىك.
 دئىكىن كلچە!
 — كلچە!
 — باشىن اوْلوب نىمچە.
 دئىكىن كلتە!
 — كلتە!
 — باشىنا باغلا شلتە.

— يېل!
 — الينه آل بېل.
 دئىكىن يىئنى!
 — يىئنى!
 — گئت تمىزلە هينى.
 دئىكىن پىشىك!
 — پىشىك!
 — شالوارئن دالى دئشىك.
 دئىكىن يۇدا!
 — يۇدا!
 — الرىنى ياندىرسىن اوْد.
 دئىكىن يۇنجا!
 — يۇنجا!
 — سوّرۇن يۇل بۇنجا.
 دئىكىن يۇرغا!
 — يۇرغا!
 — جىيىنە تۈكۈم قۇوزورغا.
 دئىكىن يۇرغون!
 — يۇرغون!
 — نە گزىرسىن اوْغرون^{*} - اوْغرون.
 دئىكىن يۇخ!
 — يۇخ!
 — اوْرەتىنە ووروم اوْخ.
 دئىكىن يۇوا!
 — يۇوا!
 — آغلىما يازىم دوعا.
 دئىكىن يۇن!
 — يۇن!
 — اوْستۇنە سېپىلسىن اون.
 دئىكىن يوردا!
 — يوردا!
 — قولاغىنا گىرسىن قوردا.
 دئىكىن يۇزا!

* - اوْغرون- اوْغرون: دزدكى.

<p>— گىت بۇرۇن شالا.</p> <p>دئىگىن ماراق!</p> <p>— ماراق!</p> <p>— ساچىن گۈرمەسىن داراق.</p> <p>دئىگىن مارال!</p> <p>— مارال!</p> <p>— باشىنا چكىم خارال.</p> <p>دئىگىن مات!</p> <p>— مات!</p> <p>— دوشكىن گولدە بات.</p> <p>دئىگىن ماشا!</p> <p>— ماشا!</p> <p>— باشىن دىسىن داشا.</p> <p>دئىگىن مئشە!</p> <p>— مئشە!</p> <p>— آياغىنى كىسىن شوشە.</p> <p>دئىگىن مزە!</p> <p>— مزە!</p> <p>— كؤپىنە تىين فالىئىن تزە.</p> <p>دئىگىن ملک!</p> <p>— ملک!</p> <p>— باشىنا آچىم كىلە.</p> <p>دئىگىن ملەفە!</p> <p>— ملەفە!</p> <p>— باشىنا چكدى كىلەفە.</p> <p>دئىگىن من!</p> <p>— من!</p> <p>— تۈرىقلارا سې دن.</p> <p>دئىگىن منه!</p> <p>— منه!</p> <p>— باشىنا داراشسىن گىنە.</p> <p>دئىگىن مره!</p> <p>— مره!</p> <p>— وئرىم سنى ارە.</p> <p>دئىگىن مىز!</p>	<p>دئىگىن كە!</p> <p>— كە!</p> <p>— وئرىم سنى ارە.</p> <p>دئىگىن كە!</p> <p>— كە!</p> <p>— بىلەن قۇيۇم يەھر.</p> <p>دئىگىن كىلىم!</p> <p>— كىلىم!</p> <p>— ايتەسەن ايليم - ايليم.</p> <p>دئىگىن گۈز!</p> <p>— گۈز!</p> <p>— نە دئىسەلر دۆز.</p> <p>دئىگىن گۈئى!</p> <p>— گۈئى!</p> <p>— ياخشىنى قوى، يامانى اوى.</p> <p>دئىگىن كۆت!</p> <p>— كۆت!</p> <p>— پالتارىن ايتىسىن قالاسان لۇت.</p> <p>دئىگىن قاوالى!</p> <p>— قاوالى!</p> <p>— اولاسان باشى هاوالى.</p> <p>دئىگىن لله!</p> <p>— لله!</p> <p>— باسىئىن سنى شلە.</p> <p>دئىگىن لې!</p> <p>— لې!</p> <p>— اوستۇنە توپاقدان وورۇم تىپە.</p> <p>دئىگىن لۇتو!</p> <p>— لۇتو!</p> <p>— باشىرا چىخىما ئۇدە اوستۇ.</p> <p>دئىگىن مايا!</p> <p>— مايا!</p> <p>— باشىنا اوچسۇن قايىا.</p> <p>دئىگىن مالا!</p> <p>— مالا!</p>
---	---

— مرز!
— گېت باغلا درز.
دئگىن مستان!
— مستان!
اک اوزۇنە بۇستان.
دئگىن مىيان!
— مىيان!
قايقات تىيان.

دئگىن مىن!
— مىن!
— نە دائىش، نە دىن.
دئگىن مىسکە!
— مىسکە!
— الينى كىسىن ايسكە.